

[0141]

DE KESTEN FAN WININGE (I)

Oanrin.

As der to uzes in tekst út 'e midsieuwen ûntdutsen wurdt, komt de stúdzje dêrfan ornaris earst stadichoan op 'e glead. De Aldfryske houlikstaspraken út Bazel mei dat faeks net fan jilde, foar de *Wynyma wilkeren*, dy't Gerbenzon alve jier forlyn útjown hat, hâldt soks nammersto mear. Foar in part leit him dat tink oan 'e slimme stoffe, foar in oar part oan 'e minne oerlevering yn it

1) Sj. noat 2 op s. 87.

2) Ik mien K. Fokkema syn haedstikIken V en VI yn *Fonologie van het Nederlands en het Fries; inleiding tot de moderne klankleer* ('s-Gravenhage, 1959).

hânskrift fan Furmerius. Ommers, wy hawwe fan 'e niisneamde kêsten inkeld en allinne mar in ôfskrift ta ús foldwaen, dat op mear as ien plak bidoarn is. Yn 'e oantekeningen by de útjefte fan 1948 hawwe Brouwer, Gerbenzon en Sipma al ris oer de riedselige en forkearde lêzingen fan it ms. gear west, wylst Hoekstra neitiid ek noch in stikmannich foroaringen foarslein hat. It sil sadwaende de baes wêze en hifkje fannijs de tekst en de útstellen ta forbettering, om to sjen, oft wy by ús ûndersyk ek in stapke fierder komme kinne. Dan is der sa njonkelytsen net allinne forlet fan in krityske biwurking, mar allyksa fan in oersetting. Dy lêste - mûlk wol it dreechste kerwei ! - wol de lêzer ta stipe wêze en him ta eigen stúdzje oantrúnje. Yn it neikommende sil ien en oar bisocht wurde, hwant bisykjen is noch altiten „it neiste rjocht“, lyk as it sprekwurd seit. Ik wit skoan, dat der jit twivelige plakken oerbliuwe sille en net alle fraechtekens forfalle kinne. Dat let ek neat en as der guon binne, dy't it net mei it ûndersteande lykfine kinne, moatte se har mar oppenearje. De samlers fan dit blêd sille harren dêr jerne de romte ta jaen.

Tekst en útliz.

Dit sint Wynyma wilkeren.

In den nome Godes, amen. Vppa Godes eer ende bettringha deer sondena zo *reste* dy warff fan festa jaund vnt den jongsta Helga dey et paschum ende fan Sinte Andrieus vnt den lettera dei efter thy twelftha dej, bihalla om needmond ende om daedslagen ende om raef ende oder secka, deer sunder sond iefta grata schada naet ne mogen onbyriuchtet standa.

Dit binne de kêsten fan Wininge.

Yn 'e namme fan God, amen. Ta eare fan God en ta boete foar de sûnden sil der gjin gerjocht hâlden wurde fan Fêsteljoun oant de lêste hjeldei mei Peaske en fan St.-Andrysdei oant de deis nei Trijekeningen, útsein foar it skeinen fan in frommes en foar deaslaggen en foar rôf en foar oare saken, dy't sûnder sûnde of greate skea net ûnбирjochte lizzen bliuwe kinne.

1. *bettringha* is in bûgde foarm fan *bettringhe*, dat net allinne as `skeaforgoeding' yn 'e rjochtstael, mar ek as `boete' op geastlik mêd foarkomt, forlykje: *om betteringa synre sondena* yn in Westerlauwersk stik by v. Richthofen. Fries. Rq., 424, 18, De oarkonden hawwe ús it wurd yn ûnderskate staveringen oerlevere, lyk as *beteringe* (III, 1.32), *betringhe* II 29.82), *betteringe* (II, 55.28), *bettringe* (I, 375.4), *bettringhe* (II, 12.13); forboun mei itselde forhâldingswurd as yn ús tekst stiet it yn O. II, 201.21: *op bettringha*.

2. *reste* wol Sipma foar *resten* fan it hs. yn it plak sette. Mei rjocht en reden, tinkt my. In oare lêzing kin hjir net yn 'e bineaming komme, om't *dy warff* iental is en it tiidwurd yn 'e noutiid fan 'e optatyf (3de ps. iental) stean moat. De bitsjutting fan *resta* is fansels `rêste, net gearkomme, net hâlden wurde'. In nijsgjirrich foarbyld fan it `reses' fan it rjocht jowt ús de Iemsgoaër biwurking fan 'e *Processus Judicii*, dêr't earne in man, dy't foarroppen wurdt, seit `Riuchter, men mey mi naet laya in dyr tyd, hwant dit riucht *r e s t nu*' (Fries. Rq. 251, 23).

3. *festa jaund* `Fêsteljoun, de joun foar Jiskewoansdei'. It komt jin earst

hwat nuver oan, dat dizze haednamme yn it twadde diel mei *au* stavere wurdt. As men lykwols sjoen hat, hoe machtich yn tal oft de skriuwwizen fan `joun' yn 'e oarkonden binne, sil men jin net mear sa botte oer *jaund* fornuverje. Nei-oan is Oark. II, 178.4 mei *fasta jound*, fierder ôf steane *fasta jond* (II, 101.72) en *festaeunde* (I, 4.9), om mar to swijen fan it healfryske *festelauent* (II. 10.69) en it folslein ûnfryske *fastelauent* (I, 316.14).

4. *vnt den jongsta Helga dey et paschum* = `oant de lêste hjeldei mei Peaske'. Dêr sil de moandei nei it oktaef fan Peaske mei bidoeld wêze. Gerbenzon freget him yn in noat ôf oft men ynsté fan *et paschum* net *efter paschum* lêze moat. Né, neffens my ha wy hjir nou krekt fan 'e tekst ôf to bliuwen, omreden dat der neat op dy forbining mei *et* ôf to tingjen is. Dat lêste is in forhâldingswurd, dat likegoed tiid as pleats oantsjutte kin, de 3de fal regearret en yn gelikense gefallen, allinne in kromke oars stavere, yn it Fivelgoaër hânskrift brûkt wurdt: '*Thria afta thing set ma tha husmon to, it mydwintra, it paschum, it pinxtrum*'¹). Bûten *et* wie ek *to* gongber, sa't de Westerlauwerske oerlevering fan 'e Opstalbeamwetten fan 1323 útwiist, dêr't wy oan 'e ein *to paschum* fine (Fries. Rq. 107, 2). Forl. fierders noch *tho paschen* (O. I, 136.15) en *toe passcha* (O. I, 317.24).

5. *Sinte Andrieus* = St.-Andrysdei, d.i. 30 novimber.

6. *efter thy twelftha dej* `nei Trijekeningen (6 jannewaris), de tolfte dei nei de earste Krystdei'. Ien fan ús âldste Fryske oarkonden, út 1390, hat al *efter toliftha dey* (O. I, 3.9), wylst deselde termyn ek in rol spilet yn it pleit oer de fordieling fan 'e hemrik yn it Skeltana-rjocht: *efter toliftha dey* (sj. Steller, Das altwestfriesische Schulzenrecht, hs. J., § 33); *efter tolefta dei* (Fries. Rq. 391.36); *efter toelfta dey* (Fries. Rq. 391, 24). Sûnder `dei' stiet `tolfte' yn deselde bitsjutting op it neikommende plak út R.: *aduent al to letora twiliftha* 'Advent oant en mei Trijekeningen' (Fries. Rq. 129, 25). It tiidrek tusken earste Krystdei en Trijekeningen waerd ek wol neffens âldere Germaenske wizânsje oantsjut mei *in dae toleff nachten* (Snitser Resesboeken, nû. 77 (út 1491) [= O. III, 23, s. 36, r. 13], nû. 2107 (út 1512), nû. 2627 (út 1510), nû. 2866 (út 1511)), *in dae toelfff nachten* (Sn. Resesboeken, nû. 4945 út 1515), *in da tolijff nachten* (O. II, 354.11 út 1531). Deselde útdrukking libbet yn 1614 noch yn in sprekward út 'e Burmania-samling: *T'ieer is langer as de toalfff nachten* (nû. 965).

7. *byhalla* `bihalven, bûten, útsein' is út *bihalva* ûntstien. De Westerlauwerske teksten hawwe it útfallen fan 'e *v* yn dit wurd wakkere hiem, forlykje *bihala* Fries. Rq. 112, 32; 423, 18; 425, 16; 428, 29; 431, 30; 433, 15; 468, 9; *behala* Rq. 445, 10; *bihale* Rq. 454, 9; 483, 21; 488, 22. Yn âldeastfryske boarnen sjogge wy dat forskynsel ek al, sa't bliken docht oan *bihala* Rq. 201, 35 [= Fokkema, De tweede Emsinger codex IX, 106 (s. 43)]; De Haan Hetteema, Het Fivelingoër en Oldampster landregt, s. 18, 13; 68, 7; *bihale* Rq. 236, 26 [= Fokkema, E₂ IV, 2 (s. 30)], allegearre foarmen, dy't dêr njonken it wenstige *bihalua* foarkomme. Oare foarbylden fan it weiwurden fan 'e *v* jowt Van Helten yn syn Aofri. Gramm. § 116β.

8. *needmond* 'forkrêfting, it skeinen fan in frommes, violatio feminae' is in gearsetting, dy't bihalven yn it Aldfrysk ek yn it Middelnederlânsk en it

1) M. de Haan Hetteema, *Het Fivelingoër en Oldampster landregt*, 1841, s. 122, 4.

middelleechdútsk bikend wie (mnl. *nootmont*, *nootmunt*; mnd. *notmund*). It âldfryske *mund*, *mond* moatte wy ornaris werjaen mei `biskerming, fâdij', mar yn it twadde diel fan *needmond* skimeret neffens v. Richthofen noch de âldere bitsjutting fan `manus mariti' troch. Dat sadwaende wol de neamde rjochtslearde dy gearstalling as `twingende hân' forklearje (sj. Altfries. Wb. 938, 946), wylst âldere útlizzers lyk as Wierdsma en Brantsma oan `ôftwongen fâdij' tochten.

Al deer *thio claghe se enes* wares vnder lathingha brocht ende dyo secke vr dem warf rekeneth se oppenbeer vr festa jaunde jefta eer sinte Andrieus jaunde, so schil dy wermon des jungesta heilga deys efter paschum jefta des nesta deys efter dy tolfte dey fan Sint Andryes deer op andrya sunder ferste ende sunder allerhanda fortame, hwant by alles ferstes noech hede hat.

As der yn in rjochtsitting immen op in oanklacht dage wurdt en de saek foar Fêsteljoun of foar St.-Andrysjoun iepentlik yn it gerjocht foarbrocht is, dan sil hy dy't oansprutsen wurdt dêr op de lêste hjeldei nei Peaske of de deis nei de oan St.-Andrysdei folgjende Trijekeningen sûnder útstel en sûnder alderhanne eksepsjes op anderje, om't er langernôch útstel hawn hie.

9. *thio claghe*; dêr moat sûnder mis *tho claghe* fan it hs. yn foroare wurde. De útjefte fan 1948 waerd soks al yn oanjown.

10. *se enes wares*; yn it hs. binne de earste wurden forboun ta *seenes*. De omttekst wiist lykwols dúdlikernôch út, dat *se* en *enes* faninoar skaet wurde moatte. De biwurkers hawwe dy forbettering al foarslein en dêr is ek neat tsjin, tinkt my.

11. *enes wares* `yn in gerjocht, yn in rjochtsitting'. Krektlyk as yn *byhalla* is yn *wares* in *v* útfallen. Foarmen mei weiwurden *f* (*v*) binne der fan *warf* `gerjocht' yn it hiele âldfryske taelgebiet planteit, forlykje: le fal iental *waer* < *warf* (Oark. II.6.23 ; II, 26.29) ; 2de fal iental *wares* < *warves* (De Haan Hetteema, Fiv. Landr. 18, 7); 3e fal iental *ware* < *warve* (Fiv. Landr. 20, 14; 34, 15; 58, 23; 106, 21; 136, 4; 146, 14; 150, 17; 156, 4; 162, 8; 164, 32; Oark. I, 33.3; I, 195.20; I, 429.23; II, 29.35; E₁ Fries. Rq. 34, 35 [= Sipma, E, VIII, 50 (s. 90)]; *waere* (Oark. II, 29.35); *uware* E₁ Fries. Rq. 34,2 [= Sipma E₁ VIII, 27 (s. 89)]; 4de fal iental *waer* < *warf* (Oark. I, 83.5; I, 241.8); 3e fal meartal *waren* < *warven* (Oark. II, 73.88; III, 8.86). Sûnder bylûd oan 'e ein en mei koarte *a* fine wy itselde wurd fjouwerkear by Gysbert Japicx: `jæ stiette' om dy fuwneminten Fen rjuecht in *War*' (G. J. W. 102, 18); 'God ... het sijn *War* to 't rjuecht ontditsen' (G. J. W. 146, 30); 'For rjuecht rjuecht *War* forstomjes', t' rjuecht onwirdd'ge' (G. J. W. 199, 28); `O Heer', mijns dwaens lijck gruwne' in achtj' Ynn' rjuecht *War*' (G. J. W. 210, 5). Fierders sit *war* yn hjoeddeis forâldere gearsettingen, lyk as *warhûs* 'rjochthûs' (W. Dykstra, Fr. Wb. III, 408); *warkeamer* `rjochtseale' (W. Dykstra III, 408); *warstal* `rjochtsplak, tingplak' (W. Dykstra III, 409) [= *war-stall*' (G. J. Wirken 130, 16) en noch yn *Doanjewerstal* (J. Winkler, Fr. Naamlijst 67)]; *warstoel* `rjochterstoel' (W. Dykstra III, 409). Sa't wy boppe sjen kinne, kaem dêrnjonken al yn 'e âldfryske tiid de Westerlauwerske foarm *waer* op, dy't nei it ôffallen fan *f* en rekking fan it foarôfgeande lûd ûntstien wie en him fuortset yn it

nijfryske *wear*, forl. `foar de *wear* sitte' = 'as rjochter sit ha' (W. Dykstra III, 412) en de gearstalling *wearhûs* `rjochthûs': "De wacht brocht immen nei it *wearhûs* (sa neame se it rjuchthûs to Boarn)", Bruorren Halbertsma, Rimen en Teltsjes², 414a. Ik haw dit wurd *warf*, *war*, *waer*, *wear* hwat wiidweidiger bisprutsen, om't nei myn bitinken E. Epkema, Wb. op *Gysb. Jap.* 521, en sa't it liket ek Chr. Stapelkamp, *Estrick* XXIV, s. 35, hwat de ôflieding oanbilanget, it boekje bjuster binne.

12. *Al deer thio claghe se ... vnder lathingha brocht.* De haednamme *lathinghe*, in minder krechte stavering fan *lathinge* (sj. Aofri. Gramm. § 135), is ôflaet fan it swakke tiidwurd *lathia* `foar it rjocht daegje, foar it rjocht easkje, foarroppe' en bitsjut sadwaende `daging, oprop fan it rjocht'. It foarmforsaet by dit wurd is wer moai great: *lathinge* (Fiv. Landr. 54, 25; 162, 6); *lathenge* (Hoekstra, Huns. Cod. XXIII, 94); *ladinghe* (Oark. II, 202.22), *ladynghe* (Fr. Rq. 250,4); *layenge* (Oark. I, 252, 29); *layenghe* (Oark. I, 252.3), *laynge* (Fr. Rq. 475, 19), *laynghe* (Fr. Rq. 250, 13). De sizwize, dêr't *lathinghe* yn brûkt wurdt, kinne wy net mear wurdlik yn 'e hjoeddeiske tael oerbringe. Ynsté fan 'as de oanklacht ûnder daging brocht is' moatte wy sa likernôch sizze 'as der op in oanklacht immen dage, foar it rjocht easke is'.

13. *rekeneth* heart as ôfslutend mulwurd by *rekenia* (= ags. *recenian* 'to explain, recount, relate', âhd. *rehhanôn* `rechten, Rechenschaft ablegen'). De bitsjuttingen fan dat swakke tiidwurd fan 'e 2de klasse wiene yn it Aldfrysk: 'rekkenje, rekkenskip jaen, jin forantwurdzje'; mar ek: `meidiele, to witten dwaen, foarbringe, útinoarsette, forklearje, tsjûgje'. Yn *Lex. des Altostfries.* 283) hallet Van Helten in plak oan út it Fiv. Lânryocht 122, 24, dêr't de lêste bitsjutting klear yn útkomt: `*Thi wedmon mey reknia vm ene bodel and vmbe ene senede sone, der in sine ondert den is, alsa lange sa hi liwat*' (De amtstsjûge mei in forklearring jaen oer in boel en oer in sletten soen, dy't yn syn bywêzen biklonken waerd, sa lang as er libbet). De wenstige útgong fan 'e ôfslutende mulwurden wie by dit skift *-ad*, dat fan *rekenia* soe men *rekenad* forwachtsje. Mei't de bûgingsútgongen lykwols nei forrin fan tiid ôfslite, kinne wy al yn 'e rjochtshânskriften alderhanne oare skriuwwizen merkbite, bygelyks njonken *-ad* ek *-at* (mei forskerping fan *d* ta *t*), fierders *-ed* en *-et* (troch forswakking fan *a*) en dan yn pleats fan *-et*, mei oerstallige *h*, de stavering *-eth*. De lêste is gauris yn 'e Iemsgoer *Processus Judicii* to finen, forlykje *bisibbeth* `bisibbe' Rq. 251, 5; *kapeth* `kofft' Rq. 253, 28; *ladeth* `foar it rjocht easke' Rq. 250, 8; 251, 9; *nometh* `neamd' Rq. 250, 12, wylst it Fiv. Lânryocht 32, 22 ek al ienkear *vntraweth* ûntrôve, ûntstellen' skriuwt, om noch mar to swijen fan it staveringsgriemank dat oangeande yn ús oarkonden.

14. *Vr festa jaunde* wolle de biwurkers ienriedich yn *er festa jaunde* foroarje, foar 't neist fanwegen it neikommende *eer sinte Andrieus jaunde*. Op it earste oansjen hat soks wol eigenskip, mar letter die my bliken, dat hja hjir dochs de planke misroaije, om't *ûr* yn it Aldfrysk likegoed as *êr* 'fóár (in biskate tiid)' bitsjutte kin. Om dat wier to meitsjen helje ik alderearst de oanrin fan Oark. I, 258 (út 1475) oan: `*Wopka Yds zoen toe Barghen hlie mey thissen breue hoe dat ic w r trym jerum tfaer datum dissis breuis dae cowents lyoed fon Aylsem onderset hab twa jeerda faens*'. Like dúdlik is de ynset fan Oark. I, 395 (út 1492), dêr't in Onna Nannes forklearret: 'Ik sil it stêdsbistjûr en de ynwenners

fan Ljouwert neat oanrekkenje foar de *'fangenship ende pyna als hya oen my wr fyornacht of trya wyken bygheen habbet'*. Fierders kin Oark. I, 425.9 (út 1497) noch as biwiis bybrocht wurde. Dêre bikrêftige tsjûgen in forklearring fan broer Henric Franiker oangeande skelen, dy't der west hawwe tusken de stêd Ljouwert en Peter Kamminga *wr acht of nioghen ieren foer sunte Iacops jond, da dio sted deer nei wonnen waerd*. Foar dat gebrûk fan *oer* yn it Nijfrysk kin ik my biroppe op Waling Dykstra, dy't my it folgjende foarbyld biskikt: *'Oer (= fóár) twa jier krigen wy ús fanke en oer trije jier binne wy troude'* (Fr. Wb. II, 228). Einlings en to'n lêsten soe ik op mnl. *ōver* wize wolle, dat allyksa de bitsjutting fan *'foar'* ha koe: *'Dats over menich jaer ghesciet'* (Reinaert I, 115). 'Hi hadde wael *over* vele daghe van den gulden vlyes horen ghewaghen' (Dirck Potter, Der Minnen Loop I, 595). Yn Flaemske en Noardnederlanske tongslagen is dit *over* = *'foar'* jit yn libben gebrûk. It sil sadwaende klearrichheit ha, dat wy de tekst fan 'e Wininger kêsten hjir yn syn hear on fear litte moatte. Op dit plak is dy grif better as de útjowers tochten!

15. *wermon*. Dit rjochtsward hat v. Richthofen, *Altfries. Wb.* 1141, mei *'Beklagter'* oerset. As foarbyld lêze wy by him in oanhael út in stik fan 1481, dêr't de *wermon* foar de *klager* (oankleijer) oer stiet: *'Jefter emmen om dukker sekken gelyk wr kleggit waerd, az forss. is, en hij deer fan toe sitten kaem in riuchter wer, en dy wermon naet forwonen waerd, soe schil dy klager den ontschieldige toe bettringa jaen XXVII. schielda'* (Oark. II, 91.57). Bihalven hjirre is it wurd noch fjouwerkear yn 'e oarkondetael fêstlein, to sizzen yn O. I, 38.9; II, 29.82; II, 29.83; II, 103.9. Foeget men dêr jit twa plakken út de *Jurisprudentia Frisica* by, dan hat men it materiael moai folslein bynoar. Yn it oanhelle wurk (útjefte Montanus Hettema [1834], dl. II, s. 32 en 34) komt ek *in wermon* op 't aljemint, dy't him tsjin de *oenspreker* (oankleijer) forwarre moat: *'Hweerso een man compt wt een oer deel jeffta sindstal, ende wil sprecka op een orem om schylda jeffta oer secken, so is dij oenspreker schyldich een burghe to setten in da deel jeffta sindstal, deer dij werman in sitten ende wennien is, deer hij syn kost, treck ende arbeyd op wrhalia ende aeschia mey; joff tet seeck weer, dat dij oenspreker den werman naet wrwynna mocht jeffta oers wissicheed dwaen'*. Dy fynplakken meije wy út ôfnimme, dat *wermon* omskreaun wurde moat mei *'immen dy't him foar it rjocht forwart', de 'tsjinpartij', d.i. de 'oansprutsene', c.q. de 'biskuldige'*.

16. *ferst* *'termyn'* is utersté net seldsum yn 'e âldfryske boarnen, sjoch v. Richthofen, *Altfries. Wb.* 735. De biwiisplakken docht bliken oan, dat *ferst* foar Westerlauwersk oanmurken wurde moat; dêrnjonken binne ús de Iemsgoaër foarmen *first* Rq. 249, 7; 252, 13; *fyrst* Rq. 249, 33 en *frist* Rq. 253, 8 oerlevere. Hwat de letterkear yn *ferst* < *first* < *ferst* oanbilanget, giet it Aldfrysk lyk op mei it Aldingelsk, dêr't *fierst*, *first* < *frist* sein waerd. Foar oare foarbylden fan dy omsetting fan *r* forwiis ik nei v. Helten syn *Aofri. Gramm.* § 96α, dêr't û.o. *gersfal* < *gresfal* en *Kerst* < *Krist* neamd wurde.

17. *fortam* mei dêrom al nijsgjirrich hjitte, om't it yn 'e wurdboeken mist. Slane wy de foarming acht - *tam* hinget mei it tiidwurd *tia* *'tsjen'* gear - dan stiet dy haednamme op deselde streek as it mnl. *vertreck*, dat *'útstel'* bitsjut. Tafallich komt *fortam* op it iennichste plak, dat my bûten de kêsten fan Winginge bikend is, yn forbining mei âldfrysk *foirtreck* foar, to witten yn in oarkonde

fan 1480 (Si. II, 90, 47), dêr't wy it folgjende fine: 'Item weert seeck datter enich twidracht foel of schylinghen onder ws haedlingen [ende] fryoenden fors., dae jenne elck tweer haedlingen wt ws haedlingen to nymmen ende dae fyower den fyfta thy hemmen ende dy secke deer by claeckloes alingha ende al heel der by to blyuuen ende hya dae sonder *foir treck* ende langh *fortaem* to scheyen ende ty worlickyen ney dae besta riucht ende reden' (Fierders as it barre soe, dat der in strideraesje of skeel ûnder ús niisneamde haedlingen en freonen komme soe, dan sille dyën elk mis twa haedlingen út ús haedlingen kieze en dy fjouwer in fyften dêrta en de saek sil by útspraek fan 'e skiedslju ûnbitinge, alhiel en folslein útmakke wurde en hja moatte dy (saek) sûnder útstel en sûnder dy lang to rekken skiede en sljochtsje neffens it heechste rjocht en billikheit). In oare gearsetting mei *tam* is *untam*, *oentam*, dat wy sawol yn 'e Iemsgoaër *Processus Judicii* as yn it Westerlauwerske hs. Roorda oantrefte. Sa ornearret bygelyks de lêstneamde boarne (De Haan Hetteema, *Jurisprudencia Frisica* I, s. 48, r. 26) ûnder it opschrift *De exceptionibus*: 'Dit is gastlick riucht: Dat alle da *oentamen* mey dy sitter nymma eer hij anderda da oenspreker' (Dit is geastlik rjocht, dat hy dy't oansprutsen wurdt brûkme meitsje mei fan alle 'dilatoare eksepsjes', ear't er de oankleijer anderet). Under 'dilatoare (= opskouwende) eksepsjes' forsteane de rjochtslearden biskate forwarmiddels fan 'e oansprutsene, dy't it rjochtsjen opkeart, mei't er bygelyks bybringt, dat it gerjocht yn syn saek gjin foech hat, dat der oan de daging eat miskeart of sokssahwat. It liket my ta, dat de bitsjuttingen fan *fortam* en *ontam* inoar net fier ûntrinne. Yn alle gefallen soe de oersetting 'útstel' op it plak yn 'e Wininger kêsten net skerpernoch wêze en juridysk net troch de mesken kinne. Dat wy hâlde it mar op it frjemde wurd 'eksepsje', om de rjochtslearden net to folle byt to jaen!

18. *hwant hy alles ferstes noech hede hat* 'hwant hy hie langernôch útstel hawn'. Yn 'e útjefte wurdt foarslein om de wurden *hede hat* yn *hawn hat* to foroarjen. Dy forbettering giet my winliken to fier, om't ik in oare útliz mooglik achtsje, dy't de tekst yn syn wêzen lit. Al wurdt it ôfslutende mulwurd fan *habba* yn 'e Westerlauwerske oarkonden almeast as *hauen*, *hauuen*, *hawen*, *hawn*, *haun*, *han* en *haen* skreaun, dochs komme dêrnjonken inkeldris foarmen mei swakke útgong foar, forlykje: 'Ende eeck soe schilde ick frij ende quyt alle schilinghe jef oenspreeck, deer ick opt conuent vorscr. mochte *had* habba voer datum disses breuwes' (O. I, 306.74 út 1481); 'dae fyskanye als sy fan aldest *haeth* hebben' (O. II, 108.16 út 1482); 'alle riocht ende reeden, deer iae *hath* mochten habba op dae sauwen pondameta lidsende in dae Trenen' (O. I, 313. 16 út 1481). Dy mulwurdfoarmen *had*, *haeth*, *hath* slút him *hat* fan ús tekst fuort by oan, dat wy sadwaende as *hāt* 'hawn' lêze moatte en net foar de 3de ps. noutiid iental fan *habba* forslite meije. Der moat noch opmurken wurde, dat de wurdskikking alhiel gjin útslútsel oer de konstruksje jaen kin. Giet men alle plakken mei *hwant* út 'e oarkonden nei, dan docht it bliken, dat it bûgde helptiidwurd yn 'e bysin likegoed foar as efter it ôfslutende mulwurd stiet. Om mar in stikmannich foarbylden to neamen: njonken 'want hi die erste penninch mit da lesta wel *betalet hath*' (O. I, 161, 7) fine wy 'want Gaytya my Eebel vors. fuel ende al *haed bytalled*' (O. I, 421, 12); nêst 'want hija in dit breek ende kap *consentiert habba*' (O. I, 383.18) lêze wy allyksa 'want ick mej

frye wille in disse kaep *hab consenteret'* (O. II, 315.22) en ynsté fan `hwant wy hiir wr ende on *wessen habbet'* (O. I, 129.25) skriuwt in oar stik `want wy ... hyr by wr ende oen *habbet wessen* (O. I, 232.65). Dat de pleatsing fan *hat* as part.praet. oan 'e ein fan 'e bysin kin neat op tsjin wêze. De foroaring fan *hede* yn *hawn* liket my dêrom net goed ta. Al wol ik tajaen, dat `hwant hy *hie* langernôch útstel hawn' yn it sinforbân sa logysk net is as `hwant hy *hat* langernôch útstel hawn', mar dy stilistyske ûnkrektens weacht by my minder swier as in tekstforfoarming.

Vnder missa nene warf tho halden, ner in da Helge bonfigilien, ner in der Helgha degghem, der da bonfigilia tho festeyen send.

Tha fellingen ende thiuch ende da fell fynden, derma hier veder dwe, de se fallath sonder schata.

Under de mis sil der gjin gerjocht hâlden wurde, noch yn 'e hillige forplichte figilyën, noch op dy tinkdagen fan hilligen, as men de jouns tofoaren fêstje moat.

De bitellingen en tsjûgenissen en de foroardielingen ta boete, dy't yn striid dêrmei dien wurde, sille sûnder skea neatich wêze.

19. *in da Helge bonfigilien* `yn 'e hillige forplichte figilyën'. In `figily' (mnl. nnl. mnd. *vigilie*, ûntstien út lat. *vigilia*, dat yn it Frânsk ta *veille* wurden is) wie oarspronklik `nachtwacht'. Sa praetten hja by âlds fan 'e earste, twadde, trêde en fjirde figily (*prima, secunda, tertia, quarta vigilia*), dat wol sizze it fjirdepart fan it skoft tusken de ûndergong en it opkommen fan 'e sinne. Fan 'e midsieuwen ôf oant nou ta wurde fierders ûnder figilyën de gebedens forstien, dy't de geastlikheit foar in forstoarne yn 'e nacht foar de biïerdiging docht, oars sein: in lyktsjinst, in nachtlke routsjinst. Dan kin figily ek de oantsjutting wêze fan de jouns en by útwreiding fan de deis foar in hjeldei of in tinkdei fan in hillige. Einlings bitsjut it wurd noch 'de tsjerketsjinst de jouns foar sokke heechtiden'. Yn ús kêsten moatte wy leau'k tinke oan 'de jouns foar in hjeldei of tinkdei fan in hillige'. De gearsetting *bonfigilia* komt yn it Aldfrysk better net to witten nearne oars as hjirre foar. It foarste stik hinget sûnder mis gear mei it tiidwurd *bonna* `gebiede, hjitte, oansizze, oplizze, bistelle'. Dy soarte fan gearstallingen hie b.g. ek it Middelnederlânsk hiem, forlykje *banwerc* `oplein, forplichte werk'. Dat sadwaende sille *bonfigilia* `forplichte figilyën' wêze, tinkt my.

20. *in der Helgha degghem* 'op 'e tinkdagen fan 'e hilligen'. Twa fan 'e trije biwurkers wolle ynsté dêrfan 'in da Helgha degghem' lêze. Om't de oerlevere tekst likegoed sûnder foroaring forstien en útlein wurde kin, moatte wy har útstel forsmite. Wy hawwe hjir ommers net to meitsjen mei it eigenskipswurd `hillich' lyk as yn 'in da *Helge bonfigilien*', mar mei de haednamme `hillige'. It lidwurd *der* < *dere* < *there* < *thera* wiist klear en dúdlik op in neikommend substantyf yn 'e twadde fal meartal. Nou wit ik wol, dat de gen. pl.. fan `hillige' yn it Aldfrysk ornaris *helgena, helgane, helgene* wie, mar in foarm *helgha* hoecht dêrom noch net ûnmooglik to wêzen. Om to bigjinnen dûkt al yn ien fan ús rjochtshânskriften de 2de fal meartal *helche op*, dy't dêr - tige opmerklik! - mei itselde wurd forboun is as yn 'e Wininger kêsten: *fira thene sunnandei end*

there helche degan (Fries. Rq. 342,14 = Hoekstra, útjefte H_{1,2} XII, 7 [s. 82]). Tichter by honk bliuwe wy noch mei de foarm *helga* út Oark. I, 295.4: *een wer landss ... streckende ... mitta aester eynd anda fiskenia Tzyetzerckera helga*. Dat wy it lêste wurd fan dy oanhael foar in gen. pl. oanmerke moatte, stiet net yn 'e kiif. Itselde jildt foar *der Helgha* fan ús tekst hjirboppe, dy't neffens my folslein yn oarder is, as men mar mei it bûgingsforrin rekkenet.

21. *tho festeyen* 'to fêstjen'. As doelfoarm fan *festia*, in swak tiidwurd fan 'e 2de klasse (Aofri. Gramm. § 299), soe *to festiande* sûnder wryt wêze. Nei forrin fan tiid slyt de útgong lykwols ôf en dan ûntsteane foarmen lyk as *to festiane* (Fries. Rq. 405, 20), *to festiene*, *to festien* (Jurisprudentia Frisica I, s. 42, r. 25). De lêste skriuwzize lit *tho festeyen* fan ús kesten him it bêst mei forlykje. Hwat einlings de útgong *-ey-* oanbilanget, dy't v. Helten, Aofri. Gramm. § 299 Anm. 1, foar in âlder efterheaksel hâldt, wiis ik noch op krekt soksoarte staveringen yn *bogeia* (Psalmfragmint 2^b, 10), *raweia* (E₁, Fries. Rq. 99,14 = Sipma, útj. fan E₁ IX, 10 [s. 94]) en *aescheia* (Oark. II, 7.349).

22. *tha fellingen* is it meartal fan *felling* f. ô (Aofri. Gramm. § 165α), dat 'bitelling, forgoeding, boete' bitsjut en by *fella* 'foldwaen, forgoedzje, boete' heart. Hâlde wy dit swakke tiidwurd njonken âldsaks. *fullian*, âldheechd. *fullen*, angelsaks. *fyllan*, dan sjogge wy, dat it stamlûd *e* troch *i*-umlaut fan germ. *u* ûntstien is. Underskate gearsettingen mei *felling* binne ús yn it Aldfrysk biwarre bleaun: *banfellinghe* (Jur. Frisica II, 266, 7) 'banboete'; *dekkensfelling* (Boalserter Seendrjocht, Fries. Rq. 482 n.9) 'boete oan 'e deken-'; *kostfelling* (Iemsgoær Processus Judici, Fries. Rq. 251, 24; 256, 36) 'forgoeding fan 'e kosten'. Om 't it wurd *felling* likegoed 'skeaforgoeding oan 'e tsjinpartij' as 'boete oan it gerjocht' wêze kin, haw ik yn 'e oersetting it algemiene en dêrtroch dizzenige 'bitelling' foar kar nimme moatten.

23. *thiuch* 'tsjûgenissen' ; de *h* efter de *t* is oerstallich, hwant dit haedwurd hat oan it bigjin nea net in âlde *th* hawn. Forlykje foar dy skriuwerswenst Aofri. Gramm. § 119 Anm. Wy geane dêrom út fan *tiuch* n.i. (Aofri. Gramm. 172), dat yn 'e earste en fjirde fal meartal gjin útgong krige, sa't bliken docht oan 'e acc. pl. *thiuch* (Fries. Rq. 250,12).

24. *fell fynden* wol Gerbenzon yn *fellinghe fynden*, Sipma dêrfoaroer yn *selle fynden* foroarje. Dy útstellen kin ik it net mei lyk fine, ik soe al sa leaf fan it hânskrift ôfbliuwe wolle. Neffens my is *fell* de stam fan it tiidwurd *fella* 'boete' en *fellfynden* in gearsetting, dy't folslein oerienkomt mei it Hollânske *boetvonnissen* [WNT. III, 1 (1902), spj. 201], d.w.s. 'foroardielingen ta boete'. De fynplakken fan *fynd* = *find* 'útspraek, fûnis' wize út, dat wy hjir mei in Westerlauwersk wurd to krijen hawwe, sjoch b.g. Rq. 489,5; 489,8; 500, 26.

25. *derma hier veder dwe* 'dy't men yn striid dêrmei docht' is boppe yn 'e passive foarm omset, omreden dat it omnamwurd 'men' yn it Nijfrysk net mear sa brûkt wurde kin as hjir yn it Aldfrysk.

26. *fallath* moat it ôfslutende mulwurd fan it swakke verbum *falla* (Aofri. Gramm. § 288β) wêze, dat bihalven yn dy foarm (R₁, R₂, E₂, F) ek as *fella* (H, E₁) foarkomt en it kausatyf by it sterke tiidwurd *falla* is. De oarspronklike bitsjutting wie sadwaende 'falle litte, forfalle litte' en it part. praet. soe ik op dit plak mei 'forfallen, ûnjildich, neatich' omskriuwe wolle.

(Wurdt fuortset)

W. J. Buma.

DE KESTEN FAN WININGE (II)

Sawen breef tho mackyane, een allerlicke aska oder; fon da sexum da sex gretmannen allerlyckum een breef thy jane; dat sawende breef an bethelahem thy *berane*, onder feste sletthem thy brengthane ende mit trem kayen tho byslutane, ende des landes jnsiegel, der methes dat sawende breef insegelad se ende mit thera Abbata insegelen ende mit des prouestes fan berghum. The forma kay se an Donghera *mentha* ende ghonghe om onder da *gretmonnum* fon jere thy jere. Thy ora kay se in Lewertha *mentha*. Thy tredda kay se tho bethelahem, ho dat sawende breef nemma ne moghe falschea, der da other sexe *schille* warria ende byriuchta.

Sawn rjochtsbrieven moatte der makke wurde, it iene krekt lyk as it oare; fan de seis brieven moat oan 'e grytmannen elk mis ien jown wurde; it sawnde brief moat nei (it kleaster) Bethlehem brocht, efter fêste slotten opburgen en mei trije kaeijen ôfsletten wurde; en dêrby yn it lânssegel, dêr't it sawnde brief tagelyk mei de segels fan 'e abten en mei dat fan 'e proast fan Burgum mei bisegele wurde moat. De earste kaei moat yn 'e Dongeradielster rjochtsmienskip wêze en alle jierren ûnder de grytmannen omgean. De twadde kaei moat yn 'e Ljouwerteradielster rjochtsmienskip wêze. De tredde kaei moat yn (it kleaster) Bethlehem wêze, dat gjinien it sawnde brief forfalskje kin, dat foar (de tekst fan) de oare seis ynstean en dy yn 'e like hâlde sil.

27. *aska* 'as, lyk as'. De útliz, dy't Van Helten, *Zur Lex. des Altwestfries.* 4, fan dat wurd jown hat, kin jin net bifredigje. Dy ûndersiker woe der op út, *aska* soe in krusing fan *asa* en *aka* wêze. Helte mear eigenskip hat de forklearring yn it *Afries. Wb.* fan Holthausen, dy't *aska* út **alsalika* fuortkomme lit. It ôfsliten fan it efterheaksel *-lik* giet yn it Frysk ommers wol faker sa fier, dat der allinne mar in *k* fan oerbliuwt, forl. *hok* < *hwelik*; *sok* < **swalik*; *jamk* < **gamelik*.

28. *betane* is grif in forsin fan 'e ôfskriuwer en moat mei de tekstbiwurkers yn *berane*, de doelfoarm fan *bera* `drage, bringe', forbettere wurde.

29. *the forma kay* soe neffens ien fan 'e útlizzers in flater foar *thy forma kay* wêze, sa't it liket om't in eintsje fierderop yn 'e tekst *thy ora kay* en *thy tredda kay* stiet. Sok in foarmforskaet is lykwols neat gjin sûnders en binammen net yn in sa let oerlevere stik as de Wininger kêsten. Nimt men yn bitinken, dat de lûdforswakking by it lidwurd al yn 'e rjochtshânskriften bigjint [forl. R₁ 87,22; E₁ 4, 27; 247, 26; H 337, 3] en him yn 'e Oarkonden fuortset, dy't foaral de foarm *de* by 't seksje hawwe, dan is der neffens my gjin reden en foroarje *the* yn *thy*.

30. *montha* wol Sipma foar in forskriuwing fan *mentha* oanmerke. Al haw ik efkes yn bistân stien, oft wy hjir net oan *mont(h)a* `munthûs' tinke moatte, dochs wol ik it mar op *mentha* = *menta*, de trêdde fal fan *mênte* `rjochtsmienskip', hâlde, om't dy lêzing better mei it sinforbân strykt. Bûtendat kin men bybringe, dat Furmerius *e* en *o* ek op oare plakken meïnoar bitiist, lyk as op bl. 37^f, dêr't er *homkase* skriuwt, wylst de oare teksten dêr *hemkase*

hawwe. Under *Donghera mentha*, dy't ien fan 'e trije kaeijen yn biwaer krige, moat de noardlike `njoggene' forstien wurde, dêr't Dongeradiel, Ferwerteradiel en Dantumadiel ta hearden. De twadde kaei gyng nei de súdlike `njoggene' of de Leppa, dy't út Ljouwerteradiel, Tietsjerksteradiel en Idaerderadiel bistie. De foriening fan dy beide `njoggenen', de `achtjtjine' dus, makke it heechste gerjocht fan it midsieuske Eastergoa út. De grinzen en de yndieling fan dy lêste kontrei binne oanjown op in kaert, dy't v. Buijtenen yn syn boek oer *De Leppa* (1944), s. 18 opnommen hat.

31. Dat *gretmommum* fan it hs. forskreaun waerd foar *gretmonnum*, is sinneklear.

32. *warria* is oars neat as in jongere stavering fan *waria* [= ags. *warian*, âs. âhd. *warôn*, ân. *vara*], dat `boarch stean foar, ynstean foar, garandearje' bitsjut. De tekst forbynt it mei *byriuchta* (= mnl. *berechten*), dat ûnderskate bitsjuttingen hie, lyk as `rjochtsje, stjûre, regelje, bioarderje', en op ús plak it bêst mei `yn 'e blâns hâlde, yn 'e like hâlde' werjown wurde kin.

33. *schille* haw ik yn dit eintsje mei sin foar 't lêst biwarre. Gerbenzon woe der yn syn útjefte op út, dat *schillet* fan it hânskrift net doogde, al wifke er sels noch efkes, sa't it liket. De ynhâld fan it foarskrift kinne wy út ôfnimme, dat de grytmannen letter by mooglike strideraesjes oer de krechte lêzing fan 'e kêsten op it eksemplaer to seil gean moasten, dat yn it kleaster to Bartlehiem sa sekuer efter trije slotten weiburgen wie. De tekst fan it sawnde of kleasterbrief gou dus jimmeroan foar bitroud en wis en wie ornearre, om forfalsking fan 'e oare seis brieven tsjin to kearen. It bilûkende omnamwurd *der* yn 'e lêste bysin moat sadwaende ûnderwerp en *da other sexe* objekt wêze. Fan gefolgen mei it tiidwurd net yn it meartal stean. Ut dy reden hat Gerbenzon tink foarslein, om *schillet* yn *schill* to foroarjen. Yn forbân mei de foarôfgeande tiidwurdsfoarmen *se* en *moghe* achtsje ik it lykwols better en les hjir net *schill*, mar de noutiid fan 'e optatyf *schille*.

Mit da jnsiegel nemma ne moge naet vnduaen sunder rede ende wytschipe des mene warwes, nene claghe in dene fynd tho slane wytha breeff, mer thy hebben *denne* fynd sonder morselsa, der da brief jechtat, sere erm jeftha rycke, mit were ieftha weldich.

Een mene jnsegel tho makyane, derma alle enden mithe byschrewen inseglye, *hwother* byriochte so by send se; ende dat brief, aldus schrewen ende jnsegelad, schil dyn ene warrya, *jeftha* dy grytman welle omghan om bythanck jeftha om onthanck; ende dit brief schil een lered man ende een trou mon in a warwe eer lesa, der da

Mei it lânssegel mei gjinien eat ûntkrêftsje sûnder goedfinen en mei witten fan it miene gerjocht (en) gjin oanklachte mei er in fûnis oer útsprekke, dat mei de brieven stridich is, mar immen mei earm of ryk wêze, yn 't bisit of machtich [d.i. húsman of haedling], hy sil sûnder bidroch it fûnis krije, dat de brieven foarskriuwe.

Der moat in mienskiplik segel oanret wurde, dêr't alle einoardielen, as se op skrift brocht binne, mei bisegele wurde, oft der nou in fûnis útsprutsen of in skikking makke is; en it brief, dat sa skreaun en bisegele is, sil de iene (partij) fêstichheit jaen, as de grytman út gunst of út haet swinke wol; en dat brief sil fan tofoaren yn it

achtene alder tho koren habbet ende hy byswerren hadde, dat hy da breef alzo leze ase dij finde fonden ze ende alzo bytyuthe also da breef schrewen se.

Alle alda breff, der vppa *erdeda* jouwen se, tho vrnijane mit nya schrifta ende mitha nya insegele binna twam monden fon ther dey, ther dit nye in-seghel vnder syne hilde brocht se; der efter alle da alde breef fallich, elferes ende oncreftich.

gerjocht lêzen wurde fan in kundich en bitroud man, dy't it kolleezje fan achttjin dêrta keazen hat en dy't sward hat, dat er de brieven sa foarlêze sil, as de fûnissen fêststeld binne, en (dy) sa útlizze sil, as de brieven skreaun binne.

Alle âlde brieven, dy't fanwegen eardere bisluten útgien binne, moatte fornijd wurde mei nij skrift en mei it nije segel binnen twa moanne nei de dei, dat dit nije segel him tabitroud is; dêrnei (sille) alle âlde brieven forfallen, sûnder wearde en ûnjildich (wêze).

34. *vnduaen*, dat yn it Brokmerbrief as *vnddua* (Buma, Die Brokmer Reechtshss. B₁ 23,2; B₂ 24,6; 54,5; 54,8) of *vndua* (B₁ 53,4; 53,9) en yn E₃ as *vndwa* (Fokkema, De derde Emsinger codex V, 173 [s. 45]) stavere wurdt, bitsjut 'ûntkrêftsje, forneatigje, foar ûnjildich forklearje' en lit him forlykje mei mnl. *ontdoen* 'iepenje; ûntbine, to neate meitsje', mnd. *entdôn* 'iependwaen; forneatigje'; âldsaks. *antdôn* 'iependwaen', mhd. *en-tuon*, âhd. *in-tuon* 'iepenje; to neate meitsje'; ags. *on-dôn* 'opdwaen; forneatigje'.

35. *sunder rede ende witschipe*. By it haedwurd *rêd* moat men net allinne oan 'ried' tinke, mar witoefaek ek oan 'tastimming, goedkarring, goedfinen, frij'. It âldfryske *witskip(e)* bitsjut ornaris 'tsjûgenis', forl. *witskipe* Rq. 54,23 (= Sipma, E₁ IV, 81); *witscip* Rq. 54,21 (= Hoekstra, H₂ III, 43); Oark. II, 50.12; *withscip* Rq. 342,20 (= Hoekstra H₂ XIII, 13); gen. sg. *witscipis* Rq. 184,8 (= Fokkema, E₂ VI, 17); Oark. I, 1.15; dat sg. *witscipe* Rq. 356,1 (= Hoekstra, H₂ XIV, 106). Op ien plak, yn in Westerlauwersk stik, strykt it lykwols mei mnl. *witscap* 'kunde, witten', forl. *hit ne were dattet buta des hera wytsryp were schyn* 'of it moast wêze, dat it bûten witten fan 'e eigener bard wie', Rq. 472,25. Dy lêste bitsjutting past allyksa yn it forbân fan ús tekst, hwerom't it âldfryske wurdpear, dat ek yn Oark. I, 1.15 foarkomt, boppe oerset is mei 'sûnder goedfinen en mei witten'.

36. *nene claghe in dene fynd tho slane* is in útdrukking, dy't sa goed as ik wit nearne oars yn it Aldfrysk foun wurdt. De forklearring hat aldergeloks gjin swierrichheden yn, hwant it tiidwurd *slâ* 'slaan' waerd alearen yn 'e oanswettende talen ek gauris by abstrakte bigripen brûkt, forl. mnl. *enen raet slaen* 'rie bilizze, rieplachtsje'; *beloften slaen* 'in oerienkomst meitsje' en fierders mnd. *ên dinc slân* 'in folksgearkomste hâlde', *ein lofnisse slân* 'in fordrach ôfslute', *einen vrede slân* 'frede slute'. Neffens dat wurdgebrûk binne yn ús gefal omskriuwingen lyk as 'gjin fûnis yn in rjochtsaek út to sprekken', 'net oer in oanklacht to oardieljen', 'in oanklacht net to birjochtsjen' grif op har plak.

37. *wytha breeff*. De foarm *wytha* < *with tha* wiist op in meartal, om't *with* in forhâldingswurd is, dat mei de fjirde fal forboun wurdt. Yn it iental hie it ommers *with thet breef* of yn it Westerlauwersk *with dat breef* wêze moatten. Dat iental en meartal by *breef* gelyk binne, is alhiel neffens it boekje, hwant

de langlûdige neutra en de mearliddige mei koart stamlûd hawwe yn 'e earste en fjirde fal meartal ornaris gjin útgong. Sjoch v. Helten, *Aofr. Gramm.* § 157, dêr't û.o. de neikommende foarbylden jown wurde: *bên, bern, bon, breef* (Rq. 256,16), *brust, dêl, dolch, iêr, ield, kind, lîf, lond, pund, râf, riucht, swerd, swîn, thing, timber, wîf, wetir, word*.

38. *den ne fynd* is in ûnkrekte stavering fan *denne fynd*, sa't yn 'e útjefte al opmurken waerd.

39. *sonder morselsa*. Foar dy útdrukking forwize wy de lêzers nei *Us Wurk VIII*, 62 e.f., dêr't *morselsa* forklearre wurdt as `bidroch, bidragerij, forrifelderij, mislieding, mûklisten'. Dy haednamme is mei it efterheaksel *-elsa* fan in net-oerlevere âldfrysk tiidwurd *\*morsa* ôflaet, dat mei it 17de-ieuske nederlânske *morsen* `bidekke, forbergje, geheimhâlde, ûtnaderje, falskspylje, ûnearlik hannelje', mhd. *mürsen* `tognjirdzje, togrúzje', switsersk *morsen, mürsen* `tostompe' gearhinget en op in germaenske wurdstamme *mur-s* tobekgiet, dy't wer by de yndogerm. grounfoarm *mer-, mor-, mŕ-* heart. Dat sadwaende komt *sonder morselsa*, hwat de bitsjutting oanbilanget, oerien mei *sonder argelist, sonder falikant* en *sonder bydreegnisse*, útdrukkingen, dêr't ús oarkonden fan optille en dy't allyksa mei `sûnder bidroch, sûnder falskens' werjown wurde moatte.

40. *jecht* is in bûgde foarm (3 pl. praes. ind.) fan it âldfryske *jechta*, in swak tiidwurd fan 'e earste klasse (*Aofri. Gramm.* § 288 α,β; Jacobs, *Vormleer v. h. Oudfriesch werkwoord*, s. 155 e.f.), dat wy lykslaen moatte mei mnl. *gichten, jechten* `eat foar it rjocht forklearje', mnd. *gichten* `bikenne, bilide, bitsjûgje, forklearje', mhd. âhd. *jihthen* `bilide, bikenne'. Dit *jechta* hinget gear mei it sterke tiidwurd âfrysk *jâ* `bikenne, bilide, forklearje'; âsaks. *gehan* `sizze, bikenne' ; mnl. *gien* `forklearje, bikenne' ; mnd. *gên, jên* `bilide, sizze' ; mhd. *jehen, jên*; âhd. *jehan, gehan* `sizze, forklearje, bilide, bychtsje'; ânoarsk *já* `sizze, bikenne; ûnthjitte'. Ut it midfryske tiidrek hawwe wy in aerdich foarbyld fan *jechte* yn P. Baardt syn *Boerepractica* fan 1640 [r. 136]:

'Hær nu reys het de Sinne bringt/
Wanneer-er ouwre Laannen blinckt/
En het de Moonne mey her ljecht
Fen waar en wijn onwillig *jecht*.'

Doe't Dr. J. H. Halbertsma yn 1834 oer de Fryske stavering skreau, koe er *jechtje* noch as in gewoan wurd yn 'e bitsjutting fan `bilide'. Sa likernôch sawntich jier letter jowt W. Dykstra, *Fr. Wb.* II, 25, *jechtsje* `bilide, bychtsje' as forâldere op.

41. *mit were iesta weldich*. Bringe wy dy stêfrymforbining wurdlik yn 'e hjoeddeiske sprake oer, dan krije wy `yn 't bisit of machtich'. Foar it komôf en gebrûk fan *were* kin men v. Richthofen, *Afries. Wb.* 1138 en v. Helten, *Zur Lex. d. Aofries.* 374 neisjen. Neffens de ôflieding ha wy by dy haednamme fan 'e bitsjutting `rechtsförmliche Einkleidung in den Besitz' (*vestitura*) út to gean. De âldfryske fynplakken docht bliken oan, dat it bigryp him ta `eigendomsrjocht, bisit, bisitting, erfgoed, lân, lannen' ûntjown hie. Om't de lâneigener by âlds ek fan `húsman' hiet, wylst ûnder de `machtigen' yn 'e 15de ieu grif de

`haedlingen' forstien wurde moatte, is de werjefte fan 'e boppesteande forbining mei `húsman of haedling' allyksa forantwurde.

42. *ende* waerd yn 'e rjochtstael brûkt foar `einfûnis, einoardiel, einwizing, biskiedende útspraek' en is utersté net seldsum, forl. Brokmerbrief Rq. 156,18 (= Buma, Die Brokmer Rechtshss. B₁ 23,3; B₂ 24,7); H, yn Rq. 329,30 (= Hoekstra, útj. Huns. Cod. XXIII, 80 [s. 107]; de Haan Hetteema, Fiv. en Oldampster landregt 160,20; yn it Westerlauwersk: `dat de redesliuden mogen riochten ... enen *ende*', Rq. 480,2; `ende de redesliuden hym enen *ende* to helpena byna thrim wiken', Rq. 480,22; `vm dis willa so hoeda wy nu mithta riuchte Tiaerd an *ende* tho fan der secke', Oark.I, 31.14; fansgeliken O.I, 31.7; I, 31.12.

43. *hwother* ... *so*, oft ... of. It hânskift hat *Hwother*, dêr't sûnder mis allinne mar *Hwother* mei bidoeld wêze kin, as wy de omtékst mei it neikommende *so* acht slane. Ut de ûnderskate foarmen fan dat bynwurd litte wy hjir in lytse kar folgje: *hwether* ... *sa* Fiv. Lânrijocht 42,23; *wether* ... *sa* Fiv. Lânrijocht 46,15; *hueder* ... *sa* Rq. 159,1; *hweder* ... *sa* Rq. 157,17; 162,3; 163,5; 172,4; 180,21; *hweder* ... *so* Rq. 249,7; *hwedder* ... *sa* Rq. 155, 17. Bûten de *e*-foarmen bistiene ek guon mei *o*, dy't binammen Westerlauwersk wiene. Sa skriuwt de Codex Unia yn syn lêzing fan it Aldwestfryske Skeltarjocht stéfêst *hwoder* (sj. útjefte Steller, s. 18,10; 19,19; 22,14; 31,3; 33,12; 34,16; 34,18). Krekt lyk as *hwek* ta *hok* waerd en *hwet* yn *hot* oergyng, koe ek *hweder* him oer *hwoder* ta *hoder* ûntjaen, forl. *hoder* ... *so* (Steller, Das awfries. Schulzenrecht 18,9); *hoder* ... *soe* Rq. 494,18; wurdt dy lêste foarm gearlutsen, dan ûntstiet: *hor* ... *so* Rq. 409,14; 415,36; 418,11; *hor* . . . *soe* Rq. 395,32; 474,19; *hoer* ... *so* Rq. 397,14; *hoer* ... *soe* Rq. 397,12. De fariant *hwoder* út Unia lit him *hwother* fan 'e Wininger kêsten it bêst mei forlykje.

44. *bysend* is it ôfslutende mulwurd fan *bisêna* (= mnl. *besoenen*, mnd. *besönen*, mhd. *besüenen*, âhd. *bisuonen*), dat wy werjowe mei `soene, bisljochtsje, by akkoart útmeitsje; in soen slute; in forgelyk, in skikking meitsje'. It Brokmerbrief hat dat swakke tiidwurd ienris biwarre yn: `alsaden ield sare innare biscopis sone is *bisened*' (oerienkommen) (Buma, Die Brokmer Rechtshss., B₁ 35,12; forl. ek Rq. 159,25). Ut it Rudolfsboek mei hjir dizze oanhael plak fine: `hweer soe di fria Fresa ene soene *biseent*' (Bos-v.d. Heide, Het Rudolfsboek 97,1; sjoch ek Rq. 426,36) en út it Skeltarjocht: `om een stryd, hoer hit *biseend* si soe bifuchten', Rq. 397,13 (de oare lêzing by De Haan Hetteema, Oude Friesche Wetten II, 55,9, hat: *bisenid*).

45. *dat brief* ... *schil dyn ene warrya*, `dat brief (dy akte) ... sil de iene (partij) fêstichheit, wissichheit, garânsje jaen'. 'Swart op wyt, dat is prefyt', sille ús âldfaers wol tocht ha. Yn ús gefal wurdt mei de mooglikheit rekkene, dat de grytman it rjocht letter krom meitsje koe! Sjoch foar *warrya* = *waria* ek de oantekening boppe ûnder nû. 32.

46. *jetta* is in skriuwflater foar *jefta*, dat mist net. It stiet hjir net yn 'e wenstige bitsjutting fan 'of', mar yn dy fan 'as, hwanneart'. Dat it bynwurd fan bitingst *ief* en it lykskikkende bynwurd *ieftha* yn it Aldfrysk wol faker inoars plak bisetten, sjogge wy bygelyks oan *jefta* Fiv. Lânrijocht 50,20; 162,14 en *iefta* Fiv. Lânrijocht 86,27, dy't krekt as *jefta* fan ús tekst 'as, hwanneart' bitsjutte (forl. Van Helten, Ldaofr. 191).

It omkearde forskynsel, dat *ief* nml. foar it lykskikkende 'of' brûkt wurdt,

docht him yn suver alle âldfryske boarnen foar: (R₁) Rq. 57,28; (R₂) Rq. 538,28, 29; 539,36 (= Buma, Het tweede Rüstr. hs. II, 24,75 (*ief*) ; II, 24 (*jef*)); (B₂) Rq. 151,19, 164,24 (= Buma, Die Brokmer Rechtshss. 2,9, 60,16); (E₂) Fokkema, De tweede Emsinger codex III, 271; VI, 14, 34, 76, 87, 88; VIII, 38; IX, 18, 133, (E₃) Fokkema, De derde Emsinger codex I, 249; IV, 71; *ieff* I, 168, 181, 436, 443, 456, 460 ensfh.; (H₂) *ief* Rq. 48,28 (= Hoekstra, útj. Huns. Cod. 52,3); (W) Rq. 23,9; 102,12; 105,7; 106,17,20; 389,13, 400,8, 489,21; 502,24.

47. *omghan* bitsjut hjir net `roungean', lyk as yn 'the forma kay ... *ghonghe om* onder da gretmonnum fon jere thy jere', mar stiet op 'e selde streek as mnl. *ommegaen* 'fan bitinken foroarje', mnd. *ummegân* `oerstaech gean' en mhd. *umbegân* jin earne foarwei wine, earne foar omlizzen gean'. De omskriuwingen `omgean, fan bitinken foroarje, swinke, omswaeije' jilde sawol foar ús tekst as foar de neikommende fynplakken: `theth ... i riuchte al to lika tha erma asti rycka and theth i dat ne liete and nath *vmme gunghe* mitter wirde ner toienst da wirde' (Rq. 490,18). 'Een mannes hlynge, aldeer myt hem wenneth, off huusnaaten, deer myt hem to met ende to meel geet, ende syn sibben, da moghen naet syn orkenen wessa ... hit ten se, dat riuchteren ende froede lywd des een fulla ween habba, dat hy om neen secken in der wrald *omgonghe*' (Jurisprudencia Frisica I, 102,5).

48. *om bythanck jefta om onthanck* is in sizwize, dy't sa goed as ik wit gjin wjergea yn oare âldfryske boarnen hat. It iennichste, dat der op liket, is *foer thanck ende foer vnthanck* yn Oark. II, 214,27, mar dat fynplak jowt troch de ûnfolsleinens fan 'e omttekst gjin útslútsel. Foar it lêste part, *om onthanck*, wiis ik alderearst op mnl. *ondanc* `hwat immen leed is; ûnmin, deilisskip', fierders op mnd. *undank* `wrok, wrevel, wranteligens' en ags. *unðanc* `tsjinnichheit, wjeraksel, forkearde bidoeling'. De foarste helte, de gearsetting *bythanck*, bistie allinne mar yn it Middelheechdútsk, dat *bedanc* 'oerliz, omtinken' koe. It grounwurd *thank*, dat wy ek yn it ûndersyk bihelje meije, hie ûnderskate bitsjuttingen, dy't fan de hjoeddeiske útskaije. Sa wurdt bygelyks it âldingelske *ðanc* û.o. werjown mei `favour' (gunst). Slacht men de tekst fan âldfryske amtseden acht, dan docht it bliken, dat de rjochter jimmeroan hurd oplein wurdt, gjinien omkromte by to lizzen en nea net fan 'e wierheit ôf to wiken, noch yn immens foardiel, noch ta dy syn skea. It hat sadwaende it measte eigenskip, dat wy de wurden: *jefta dy grytman welle omghan om bythanck jefta om onthanck* sà oersetse moatte: 'as de grytman út gunst of haet swinke wol'.

49. *da achtene*, de achttjin (rjochters), to sizzen seis grytmannen en tolve bysitters, dy't meiinoar de bistjûrs- en rjochtsaken yn it midsieuske Eastergoa bioarderje moasten. Sjoch foar de rjochterlike organisaesje fan dat gebiet de oantekening boppe ûnder nû. 30.

50. *erdeda*. It hânskrift hat *erdada*, dat sa't it like út *erdeda* "forbettere" waerd. Om't de skriuwer mei de fjirde letter omknoeid hat en *dade* ynsté fan *dede* nearne net foarkomt, sille wy hjir grif *erdeda* lêze moatte. Soksoarte gearsettingen lyk as *êrdêde* `eardere died, earder feit, earder bislút' binne noch âldeastfrysk *êrseke* `eardere strideraesje, earder skeel' Rq. 59,5 en *êrtichta* `eardere oanklacht' Rq. 23,17; 49,17 en âldwestfrysk *eerforwarth* `eardere oerienkomst' (Oark. II, 214,15).

51. *hilde* is de Westerlauwerske foarm fan in haedwurd, dat wy as *helde* (Aofr. Gr. § 195 Anm. 2) út âldeastfryske stikken kenne. De ûnderskate bitsjuttingen, dy't dat wurd yn ús boarnen ha koe, binne: 1. `boei' (meartal `boeijens'); 2. `biwaer, hoede'; 3. `biskûl, skûlplak' [sj. v. Richthofen, *Afries. Wb.* 804; v. Helten, *Ldaofr.* 168]. As neiste sibben komme mnl. mnd. *helde* `boei', âhd. *haltî* `hoede, biwaer', ags. *hield* `wacht, biwaer, hoede, biskerming, acht' yn 'e nominaesje. It stamlûd fan *hilde*, dat mei it tiidwurd `hâlde' gearhinget, moat sadwaende dizze foarskiednis hawn ha: germ. *a* waerd troch *i*-umlaut ta *e*, dy't him yn dit gefal yn it Westerlauwersk fierder ta *i* ûntjoech, forl. G. Gosses, *De Friesche oork. uit het archief v. h. St. Anthony-gasthuis te Leeuwarden* I, § 19. Mei't de bitsjutting `biwaer, hoede' allinne mar yn it forbân past, binne de wurden *fon ther dey ther dit nye inseghel vnder syne hilde brocht se boppe werjown mei 'fan 'e dei ôf, dat him dit nije segel tabitroud is'*.

52. *fallich*; njonken dat eigenskipswurd moatte wy mnl. mnd. *vellich*, mhd. *vellec*, *vellic* hâlde, dy't allegearre ek yn 'e rjochtstael brûkt wurde koene. Nei it finen fan 'e Wininger kêsten is ús *fallich* yn trijerleije bitsjutting bikend: 1) 'fallend' yn: *fallich wirda* `delfalle, oer de groun falle' Rq. 499,30; ek yn: *balkfallich*, *gersfallich*, *sperfallich*; 2) `boetfallich, boetskuldich', forl.: *hweerso een man ladet wirt to da riucht ... ende dan naet comt, so is hij fallich syn riuchteren*, Jur. Fris. I, 38; 3) 'forfallen, neatich', lyk as oan ús tekst bliken docht. De trijeslach *fallich*, *elferes ende oncreftich* lit him forlykje mei de middelleechdútske trits *dôt, machtlos ende vellich* (Lasch-Borchling, Mnd. Hwb., spj. 685). Yn it Nijfrysk ha wy *fallich* allinne noch oer yn gearsettingen, b.g. *boetfallich*, *breukfallich*, *forfallich*.

53. *elferes*. Yn *Us Wurk* VIII, 64 waerd bisocht om dit wurd, dat ús inkeld en allinne hjir oerlevere is, to forklearjen. It wurdt dêrre forboun mei mnd. *elveren*, *elwêr*, *alveren*, *alwêr* `dwaes, sljocht, sinleas', mhd. *alwære* `ûnnoazel, sljocht, neat wurdich', nhd. *albern* `ûnnoazel, dom, mâl, healwiis'. Yn wêzen is it in bistjurre twadde fal mei in bywurdlike útgong *-(e)s*, lyk as yn *elkes* 'oars', *elles* 'oars', *ênes* `ienris', *ivenes* `gelyk', *ôtheres* 'oars', *mênes* 'falsk', *unskeldiges* `ûnskuldich', *thweres* `dwers'. Fan de bitsjuttingen, dy't de wjergera yn 'e bisibbe spraken hie, foldocht de middelheechdútske `wertlos' (sûnder wearde) it bêst yn it sinforbân. Neffens de ôflieding, dy't Drs. Kijlstra okkerdeis yn dit blêd foarslein hat, moat it wurd út *el-* 'oar' + *fêre* 'nut, foardiel' + bywurdlike *s* gearstald wêze en de bitsjutting him sjesa ûntjown ha: `yn oarmans foardiel > earne oars fan nut > hjir net fan nut > neatich', in útliz, dy't mûlk de pré hat.

54. *oncreftich* `ûnjildich' = mnl. *oncrachtich*, *oncrechtich*, *oncreftich* `machteleas, sûnder wurking, forgees'; mnd. *unkreftich*, *unkrechtich* `swak, machteleas, ûnmachtich'; mhd. *unkreftic*, *unkreftic* `machteleas, ûnmachtich, ûnjildich'; ags. *uncræftig* `helpleas'. Oare fynplakken fan dit eigenskipswurd hawwe wy net ta ús foldwaen.

In alle thorpen settema eene jefta moneghera weerdmon mit thera bura kerre jefta des afta presteres ende der fogeda. Thesse werdman schel alle

Yn alle doarpen moatte ien of mear fêste tsjûgen oansteld wurde neffens de forkiezing fan 'e doarpslju of fan 'e wettige preester en de tsjerkfâden. Dy

capen warrya. Nemma ne meij nene schelda thema sunder harra jecht, hit *ne se* dat se, det dij sellem syne werde opbrengha moge mit ene afta gretmonne ende mit twam adthem ieftha mit ena schelta ende mit twaem *rediewem*, da te swaran, dat dyo werde alzo bewrocht habbe weisen jn hyara anderde an fulla warue jeftha an *Lyothena* thinghe. Alles se thy kepere mit *en eeth* fry, ach mey dy sellem een *wed nima*, hwant bettera is een heten pand than een kersten hand, jef ne mey thy kepere nene wrgholdena schilda herda ner nemma sunder werdmonnes jecht jeftha des schelta opbrennga.

fêste tsjûge sil oer alle (for)keapen stean. Gjinien mei skulden biwiizgje sûnder har forklearring, of it moast sa wêze, dat de man it biwiis bybringe kin mei in wettige grytman en mei twa doarpsrjochters, of mei in skout en mei twa rjochters, dy't swarre moatte, dat it biwiis wier sa yn har bywêzen yn it heechste gerjocht of yn 'e folksgearkomste levere wurden is. De keaper sil yn allen mei in eed frij wêze, ek mei dy in pân nimme, hwant better is in pân fan in heiden as de palmslach fan in kristen, as de keaper it biteljen fan skulden net wiermeitsje noch immen (oars) it biwiis dêrfan bybringe kin sûnder de forklearring fan 'e fêste tsjûge of fan 'e skout.

55. *weerdmon*. Sa't oan 'e stavering bliken docht, wie it stamlûd fan dat haedwurd lang, alteast yn 'e tiid fan ús boarne. Hwat de ôflieding oangiet, koene de âldere juristen it net meiinoar lyk fine. Von Richthofen, *Afries. Wb.* 1143, woe ha, dat *wêrdmon* út *werthmon* ûntstien wêze soe en `skatter, taksateur' bitsjutte moast, gearhingjend mei *werth* `wearde, priis'. Heck, *Afries. Ger. verf.* 342, forsmyt dy útliz lykwols en hâldt de *wêrdmon* oeral foar in `tsjûge fan amts wegen', in `amtstsjûge', in `fêste tsjûge'. Dy rjochtslearde bringt it foarste stik fan 'e gearsetting yn forbân mei *wêrde* `wierheit, tsjûgenis, biwiis', in forklearring, dêr't v. Helten him yn *Ldaofr.* 374 by oanslút. It liket my ta, dat Heck it yn dit stik fan saken by de rjochte ein hat, om't it wurd stéfêst mei *d* skreaun wurdt en de fuortsetting fan ús tekst 'útwiist, dat it hjir yndied om it bybringen fan biwiis to rêden is. De Hunsingoer Kêsten fan 1252 biskikke ús trije fynplakken fan *wêrdmon*: `Hwersa ma ene monne of stela and thet burcuth se presterum and *werdmonnum*' . . . (Rq. 329,35; Hoekstra XXIII, 84); `bi thes presteres worde and thera *werdmonna*' (Rq. 330,14; Hoekstra XXIII, 123); 'hit ne se thet him (d.i. de rjochter) and ta *werdmonne* thiu echtene urstenden se' (Rq. 330,26; Hoekstra XXIII,132). Yn 'e Westerlauwerske oarkonden komt de bineaming *wêrdmon* net foar.

56. *alle capen warrya*. It tiidwurd *warrya*, dat al twakear earder yn dizze kêsten brûkt waard (sj. oant. 32 en 45), bitsjut, lyk as wy sjoen hawwe, `ynstean foar, boarch stean foar, garandearje'. Aldtiids moast de keaper by in strideraesje oer de eigendomsrjochten in rjochtsfoargonger (*werand, warend*) oanwize kinne. Neffens de jongere ûntjowing, dy't hjir biskreaun wurdt, wiene de partijen hâlden om in oerienkomst to meitsjen yn it bywêzen fan biskate rjochterlike amtner, dy't oer alle keapen stean moasten. Kaem der dan letter skeel fan of woe in oar de oerienkomst bistride, dan koe dejinge dy't oansprutsen waard him altiten op 'e `biwiisman' (de *wêrdman*, de fêste tsjûge) biroppe. Dat *war(r)ia* ek bûten Fryslân yn forbining mei keap en forkeap foarkaem, sjogge wy klear

oan 'e bitsjuttingen fan mnd. *waren* 'Gewähr leisten, Garantie, Kaution für etwas übernehmen, besonders beim Verkauf für Güte der Ware, richtiges Maß, Berechtigung zum Verkauf usw.'¹⁾).

57. *schelda thema*. Dat it swakke tiidwurd *t(h)êma* lykslein wurde moat mei âldsaks. *tôman* 'bifrije, forlosse', âldnoarsk *tæma* 'leechmeitsje, leegje', stiet net yn 'e kiif. It is ôflaet fan it germaenske eigenskipswurd **tôm-* 'leech' = ags. *tôm*, âldsaks. *tôm(i)*, âldheechd. *zuomi*, âldnoarsk *tómr*, nijdeensk, nijnoarsk, nijsweedsk *tom*; dêrnjonken fine wy mei it efterheaksel *-ig*: âldsaks. *tômig*, âldheechd. *zuomig*, Kiliaen *tômigh* 'otiosus, vacans', grinslânsk *tuimig*, *tumig*; drintsk, oeriselsk, geldersk *tuemeg*, *teumeg* 'net drok, rêstich, liddich'²⁾). Westerlauwerske boarnen hawwe ús dat *têma* gauris oerlevere, yn 'e letterlike sawol as yn 'e figuerlike bitsjutting. Foar de earste wize wy op it stêfrymwurdpear *tiânde ende têmeende*, dat yn 'e rin fan 'e tiden al in kearmannich op 't aljemint kommen is. Dy útdrukking slacht jimmer op tochtsleatten, sylroeden en silen, dy't yn sa'n steat wêze moatte, dat it wetter der frij troch- en útstreame kin. Hoe't it ûnderhâld fan sokke wetterlossingen doedestiids bioardere waerd, docht b.g. bliken oan 'e neikommende oanhael út de Codex Unia³⁾, dêr't de skout syn ûnderhearrigen yn 'e miene gearsit fan it folk sa tasprekt: '*Nu ban ic alle mîne gân mêne, that se hara bannena sîlan alsô wrocht have mit êke and mit horde as hia unbanplichtich sê; hara bannena sîlroda alsô tiânde and têmeade* (lês: *têmeade*) *fan fâne to felda as hia unbanplichtich sê. . . Nu ban ic alle mîne gân mêne, that se hara bannena hemmerc mâran alsô heve tiânde and têmeade fan fâne to filda as hia unbanplichtich sê*' ('Nou hjit ik al myn geaën meiinoar, dat se de silen, dêr't harren de noed fan oplein waerd, sa mei ikenhout en mei hoerde(n) yn oarder brocht ha sille, dat der gjin banboete foar skuldich is; (en dat) de sylroeden, dy't hja hoedzje en noedzje moatte, allerwegen sa streamje en ôfwetterje sille, dat der gjin banboete foar skuldich is.... Nou hjit ik al myn geaën meiinoar, dat se de tochtsleatten, dêr't harren de noed fan oplein waerd, allerwegen sa rinnend en útwetterjend ha sille, dat der gjin banboete foar skuldich is'). Om krekt to gean, bitsjut it fuortsettende mulwurd *tiânde* dus 'streamjend, rinnend' en it dêrmei forboune *têmeade* 'ôfwetterjend, útwetterjend'. Fan gefolgen mei dat wurdpear net foar tautologysk oanmurken wurde. Foar it oerdrachtlike gebrûk fan *têma* hawwe wy op it stuit, de Snitser Resesboeken meirekkene, seis fynplakken ta ús foldwaen, dêr't Dr. A. Sassen⁴⁾ al trije fan bisprutsen hat. As earste neame wy Oark. II, 111.4: *Ende foerd soe schil Wilka fors. syn eed thema en bytellia dae fyftigh ryns-guld. fan dae brek, deer hy op digerit is* ('En fierders sil de boppeneamde Wilka syn eed hâlde en de fyftich Rynlânske gounen fan 'e boete, dêr't er yn fallen is, bitelje'). It twadde foarbyld kin men fine yn 'e *Papena Ponten* fan Wymbritseradiel, dêr't yn foarskreaun wurdt: *Ende dae twer greetmaen to gar naeth meer to nymmen fan een ferdbaen to siglien elck twa pondt iefta fan een landtbode ende dat nyar twa*

1) A. Lübben-Chr. Walther, Mittelniederdeutsches Handwörterbuch, 1888, s. 556.

2) A. Sassen, De Oudfriese formule *tiaende ende temende*. Tijdschr. voor Ned. Taal- en Letterk., dl. 72, 1954, s. 112 e.f.

3) Codex tlnia, s. 28, 29. De lêzing dêrre is better as dy fan it Jus Municipale Frisonum, ôfprinte yn De Haan Hetteema syn *Oude Fr. Wetten* II, 119.

4) Tijdschr. voor Ned. Taal- en Letterkunde 72 (1954), s. 114 e.f.

pond hwa se habba wol ... ; om dat ferdban mogen da greetmaen bifelle dat ma zie teme [Rq. 501,19] ('En de twa grytmannen meije togearre foar it bisegeljen fan in ferdban ¹⁾ net mear nimme as elk mis twa poun; of foar in ôfkundiging fan lânforkeap en in tawizing fan lân op groun fan it naderingsrjocht, as immen dy ha wol, twa poun ... ; fanwegen de ferdban ¹⁾ meije de grytmannen hjitte, dat men se (dy twa poun) bitellet'). It trêdde en fjirde biwiisplak helje wy út de Snitser Resesboeken, dy't mei gauwens útjown wurde sille. Yn nû. 769 lêze wy: *harmen kistemaker om viij <pond> britzen fellingen datter syn boed brieff naet hat teemd* en yn nû. 1033 stiet mei in krekt-en-allikense sizwize: *Sybrand backer om viij pond britzen fellingen datter syn boed brieff naet hat teemd alst hem befellen is*. De lêste oanhael moatte wy sa forstean, dat Sibrand bakker yn in boete fan acht poun slein wurdt, om't er de oansizzing yn it brief, dat er krige hie, net neikommen is, lyk as him hjitten wie. Hoe taei oft it libben fan ús rjochtsward wie, sjogge wy oan it fyfte foarbyld fan *têma*, dat - tige opmerklik! - de Leechdútske kêsten fan Humsterlân ús jowe: *Eens iaers hure theme de lanthere al mytten eede, eyn halff pondt he solff als voren en syne sibbeste dree after* [Rq. 359,36] ('De lânhearre mei de hier fan in jier mei in eed folslein biwiizgje; (giet it om) in heal poun, (dan moat) hysels as earste en syn trije neiste sibben dêrnei (swarre)'). Nêst de útdrukkingen *syn eed thema* 'syn eed hâlde', *twa pond tema* 'twa poun bitelje', *syn boedbrieff têma* (2x) 'neikomme hwat jin yn in oansizbrief oplein wurdt', *de hure mytten eede thema* 'de hier mei in eed biwiizgje' kinne wy nou as sechste *skelda thema* út 'e Wininger kêsten sette.

Wylst Dr. v. Oosten ²⁾ *schelda thema* mei 'skulden ynfoarderje' werjoech en Dr. Sassen op groun fan 'e doe bikende fynplakken ta it bislút kaem, dat it 'skulden foldwaen' wêze moast, soe ik yn forbân mei de omttekst en de bitsjutting fan it tiidward yn it Humsterlanner stik 'skulden biwiizgje' foar kar nimme wolle. Soks hâldt dus yn, dat *nemma* 'nimmen' op de forkeaper slacht, dy't net sûnder de forklearring fan 'e fêste tsjûge syn foardering wiermeitsje mocht. Neffens dy opfetting doelt ek *dij sellem* 'dyselde' yn 'e fuortsetting op 'e forkeaper, hwat mei de fierdere ynhâld strykt. Byhwannear't de forkeaper ommers syn oanspraek net mei de amtstsjûge biwiizgje koe, woe it rjocht as útsûndering op 'e algemiene regel ek it biwiis mei help fan trije biwâlders jilde litte. Wie de oerienkomst nammentlik makke yn it bywêzen fan in grytman en twa atten (of fan in skout en twa rjochters), dan mocht de forkeaper him letter by in skeel op har biroppe en harren tsjûgenis gou likegoed as de forklearring fan 'e fêste tsjûge as wettich biwiis. Nou't wy boppedat *dij sellem* foar de 'forkeaper' oansjen meije, is it fansels oerstallich en foroarje de oerlevere tekst mei Hoekstra ³⁾ yn *dij seller*.

58. *hit ne se*. It hs. hat *hit nese*, dêr't it lêste fansels fan skaet wurde moat yn *ne en se*.

59. *dij sellem* fan it hânskrikt is taelkundich sûnder slyt of wryt, om't *sellem*, dat fan komôf in trêdde fal wêze moat, yn 'e oarkondetiid al bistjurre wie

1) Einliken: 'fredegebod'; by eigendomsoerdracht joech de rjochter de keaper syn 'frede' en forbea dêrmei alle oantaesting fan dy syn goed.

2) M.S. van Oosten, Inleidende beschouwingen over het oudere Friese bewijsrecht. Tijdschr. voor Rechtsgesch., jg. 18 (1950), s. 464.

3) It Beaken XII (1950), s. 30.

en withoefaek ek yn 'e earste en fjirde fal brûkt waerd. Om't de foarbylden machtich yn tal binne, kinne wy dêr mar in lytse kar út dwaen : *ick sellem* O I 338.13; *ich sellim* I, 34.38; *ic selm* I, 224,16; 262.15; *hi sellim* I, 55.19; *hy selm* I, 116.12; *dy misdeder sellim* II, 35.22. Fierders hoege wy om de ynhâld ek net in skalk each op de tekst to hawwen, lyk as boppe yn oantekening 57 útinoarset is.

60. *syne werde opbrengha* 'it biwiis bybringe'. De fynplakken fan *opbrengha*, *opbringa* as rjochtswurd binne mar tin siedde. It wurdboek fan v. Richthofen fornijt ús, dat de *Papena Ponten* fan Wymbritseradiel it sà brûke: *Int aerste, dat eelck greetman zyn tinghet iesta zyn fellinghe opbringhen schil mith twam swerne syem* [Rq. 500,15] ('Foarst, dat eltse grytman syn fûnis of syn (foroardieling ta) boete mei twa biëdige amtsbruorren útsprekke sil'). Allyksa komt it foar yn it Westerlauwerske *Merkrojocht*, dêr't earne sein wurdt: *Dat is riucht, dat om huissteden wita schillet saun synre buren ende tween schepenen, alsoe fyr so hia ayn steden hadde an der buirschip, hor hit caep se soe heerd were, ende dat schilma oen da tinge opbringe* [Rq. 422,9] ('Dit is rjocht, dat oangeande hússteden sawn fan jins doarpslju en twa froedslju [$\pm$ amtsstjûgen], foarsafier't hja in eigen hûshiem yn 'e buorren hawwe, forklearje sille, oft der in keap oangien is of dat it hierd wie, en soks sil men yn it gerjocht nei foaren bringe'). Einlings hat ien fan ús oarkonden it tiidwurd jit biwarre, forlykje O. III, 28.10: *ende ic Bocka foerschriown schel Aesgha foerschriown deer mey da folla boed opbringhe, alst in Baerdradeel sijd ende plijgha is* ('en ik Bokke boppeneamd sil der fierders foar ynstean, dat Easge boppeneamd alle rjochtlike ôfkundigingen barre meije, lyk as yn Baerderadiel brûkme en wenst is'). Foar de bitsjutting 'bybringe', dy't foar it plak yn 'e Wininger kêsten oannommen is, soe ik noch wize wolle op it ier-nijnedêrlânske *opbrengen* 'uterje, bikend meitsje, nei foaren bringe, op 't aljemint bringe' (WNT. 11, 1910, spj. 395).

61. *adthem* is wol in nuvere stavering fan *athem*, dat in eintsje fierderop yn ditselde stik foarkomt (sj. útjefte Gerbenzon, r. 72). It heart as 3de fal meartal by in haednamme, dy't yn syn suverste foarm as *aththa* skreaun waerd, forlykje yn it Riustringer hânskrift: *thi aththa and thi uniaththa* [Rq. 39,21]. De bitsjutting fan *aththa* (*attha*, *atta*), dat út **giaiþiðô*¹⁾ ûntstien wêze moat, wie sljochthinne 'biëdige'. It wurd, dat al sont de midsieuwen útstoarn is, hawwe studinterounten wer ta libben brocht! Wol men it bigryp *at(h)t(h)a* foar de hjoeddeiske lêzer fordúdlikje, dan kin men it bêst hinnegean en set it mei 'doarpsrjochter' oer, lyk as yn guon rjochts-histoaryske stúdzjes ek bart, wylst oare de âldfryske bineaming mei ham en gram oernimme.

62. *rediewem*. Al skreau Furmerius *redie wem*, dochs sil gjinien der oer yn bistân wêze, of wy moatte hjir *rediewem*, de tredde fal meartal fan *rediewa* 'rjochter', lêze.

63. *da te swaran*. It falt jin op, dat de tiidwurdsfoarm *habbet* (of âlder: *agen*, fan 'aga') nei de doelfoarm *te swaran* weilitten is.

64. *weisen*; dy stavering wiist der neffens my op, dat de lju doetiids ek *wēsen* sein hawwe; de *i* jowt hjir allinne oan, dat it foarôfgeande lûd lang wie.

1) Sjoch Ph. Heck, Die altfriesische Gerichtsverfassung 1894, s. 93; W. L. v. Helten, Zur Lexicologie des Altostfriesischen, 1907, s. 23; G. Walter, Der Wortschatz des Altfriesischen, 1911, s. 12.

65. *an Lyothena thinghe*. Foar de lêzing *an Lyomena thinghe* fan it hânskrift wolle twa fan 'e trije biwurkers *an dyo mena thinghe* yn it plak sette, hwat perfoarst forkeard is. It haedwurd *thing* wie ommers ûnsidich, dat sadwaende hie it neffens dat útstel *an tha mena thinghe* (of: *an da mena thinghe*) wêze moatten. De foarm *dyo*, de earste fal froulik iental fan it lidwurd, strykt by gjin mooglikheit mei de trêdde fal ûnsidich iental *thinghe*. Better wie de foarslach fan Sipma, dy't it oerlevere *Lyomena* yn *Lyodena* forbetterje woe. Saeklik is soks tige, allinne jowt it, hwat de foarm oangiet, near eigenskip, dat *Lyomena* foar *Lyothena* for skreaun wêze sil. De forbining *th* moat men jin yn it âlde skrift as th foarstelle, dêr't in ôfskriuwer by forsin maklik in m fan meitsje koe. Folle earder as dat er ynsté fan *d* in *m* lêze soe. Nou is *lyothena* mei *th* net de histoarysk kreative skriuwwise, mar dêr hoege wy alhiel gjin biswier oer to hawwen. Sokke etymologysk forkearde staveringen wiene yn 'e 15de ieu skearing en ynslach, forlykje de neikommende foarmen fan `lju, folk': *liothena* O.I, 24.13 (út 1417); fierders *liothem* (dat. pl.) O.I, 60.2 (út 1432); *liothim* (dat. pl.) O.I, 26.6 (út 1418); *liutha* (gen. pl.) O.I, 16.16 (út 1408); *lyothe* (nom. pl.) O.I, 27.11 en 14 (út 1418). Deselde skriuwerswenst kinne wy yn 'e rjochtshânskriften fan Hunsingoa, Fivelgoa en Iemsgoa merkbite, b.g.: *bethselma* `bêdsplanke' F.44,5; *fether* `heit' E₂ (Fokkema IX, 26, 34, 55, 69, 144); *haudnetha* `haedneden' F.24,12; *hereferth* `kriichstocht' F. 34,7; *liudgartha* `famylje(goed)' F.26,12; *mother* `mem' E₂ (Fokkema IX, 26); *Rethnath* (njonken *Rednath*) H₂ (Hoekstra II,9) ensfh. Dizze en oare foarbylden binne to finen yn v. Helten syn *Aofri. Gramm.* § 124, 4°. It is lykwols net nedich om it sa fier to sykjen, hwant yn 'e Wininger kêsten sels wurdt *bytyuthe* `bitsjutte' mei *th* ynsté fan mei *d* skreaun. Nei itjinge earder opmurken waerd yn oantekening 30 en 49 sil it klearheit hawwe, dat mei de *fulla warf* it heechste, út seis grytmannen en tolve bysitters bisteande gerjocht fan Wininge en mei *liothena thing* de rjochtsgearkomste fan it folk dêre bidoeld wêze moat.

66. *mit en eeth*. De beide lêste wurden binne yn it hânskrift oaninoar forboun. Sa't de biwurkers útstelle, moatte wy dy lykwols faninoar skiede.

67. *Alles se thy keper mit en eeth fry*. It wurdsje *alles* kin slim hwat oars wêze as de bywurdlike twadde fal fan it omnamwurd *al* yn 'e bitsjutting fan `alhiel, hielendal, yn allen' = mnl., mnd., mhd. *alles*, ags. *ealles*. Dat sadwaende soene wy it sintsje hjirboppe sà oersetten wolle: 'De keper sil yn allen mei in eed frij wêze' of: 'Oeral sil de keper mei in eed frij fan wêze'. Hoe simpel oft dat allegearre liket, dochs bigjinne nou krekt de swierrichheden, hwant de keper koe him neffens midsieusk rjocht nou ienris net fan alle oanspraken mei eedswarring bifrije. Dr. v. Oosten, dy't dit stikje yn syn al earder neamd artikel bisprekt, jowt it dan ek wer mei '*Anders* is de koper met een eed vrij'. It biswier dêrtsjin is, dat 'oars' yn it Aldfrysk *elles* en net *alles* wie. Dat wy sille it om de foarm wol op de oersetting `yn allen' hâlde moatte.

68. *wed nima*. It sil eltsenien klear wêze, dat it oerlevere *wedmina* yn *wed nima* foroare wurde moat. De ôfskriuwer hat hjir by forsin de stip, dy't foar de *i* ornearre wie, op de forkearde hael set. Sjoch foar *wed* `pân' = ags. *wedd*, âldsaks. *weddi*, âldheechd. *wetti*, âldnoarsk *veð*, goatysk *wadi*, bisibbe oan lat. *vas* (gen. *vad-is*) `boarch', *vadimonium* `boarchsizzing', binammen v. Richthofen, *Afries. Wb.* 1128 en v. Amira, *Grundriss des germ. Rechts* 214 e.f.

69. *een heten pand*. Yn it earstoan hong ik der nei oer, dat dêr 'in hjitten pân', 'in oplein pân' of sokssahwat ûnder forstien wurde moast, m.o.w. dat *heten* it ôfslutende mulwurd fan *hêta* (*Aofr. Gramm.* § 274_e) 'hjitte, bifelle, gebiede, oplizze' wêze soe. Myn rjochtslearde meiwurkers koene lykwols neat mei dat bigryp wurde. Dêrom slút ik my jerne oan by it bitinken fan Gerbenzon, dy't yn *heten* it tsjinoerstelde fan *kersten* sjocht en it wurd as 'heidensk' forklearje wol. Wy kinne der yn dat gefal net foar wei en nim in minder krekte stavering fan *hethen* oan. Dy skriuwwize hoecht ús yn sa'n lette tekst gjin nij to dwaen. Yn ús kesten (útjefte r. 17) fine wy nammers ek de foarm *schata* < *schatha* < *skatha* 'skea'. Bûtendat skriuwe âldeastfryske boarnen gauris *t* ynsté fan *th*, forlykje *clatrum* (foar *clathrum*) 'klean' (dat. pl.) Rq. 158,23; *ermskete* (foar *ermskethe*) 'skouder' Rq. 223,34; *lite* (foar *lithe*) 'lea' E₁ (Sipma VIII, 94 = Rq. 46,26); *sleitota* (foar *sleitotha*) 'hoektosken' E₁ (Sipma VI, 80 = Rq. 89, 29); *thermite* (foar *thermithe*) 'dêrmei' E₁ (Sipma IV, 23 = Rq. 44,2); *wite* (foar *withe*) 'eden op 'e relikwyën' F. 20, 30; *witum* (foar *withum*) 'itselde' (dat. pl.) F.30,10; 110,3; *ofesniten* (foar *ofesnithen*) 'ôfsnien' E₁ (Sipma VII,7 = Rq. 212,8); *sniten* (foar *snithen*) 'snien' E₂ (Fokkema I,242 = Rq. 227,10). Van Helten hâldt dy gefallen yn syn *Aofri. Gramm.* § 124 Anm. 2 allegearre foar flaters, mar dat wol my dochs net rjocht oan, om't dy foarmen to faken foarkomme. Earder dogge dy leau'k útwizing, dat de lûdwearde fan *th* yn it lêstoan fan it âldfryske tiidrek bigoun to foroarjen en fan gefolgen de skriuwwize mei *t*, dy't oan it bigjin fan in wurd (*trê, tria, triu, tredde, tritich; ting, tingad, tiaf*, sj. *Aofri. Gramm.* § 124) en oan'e ein (*feret, fort, hert, monat, mort nît*, sj. *Aofri. Gramm.* § 124, 3°) de lettere ûntjowing werjoech, ek yn 'e wurdmidden tapast waerd, dêr't it bitingst foar dy lûding miste. Dat de sizwize: *hwant bettera is een heten pand than een kersten hand* in rjochtsprekwurd is, stiet sa fêst as in hûs. Spitigernôch haw ik de krekt allikense útdrukking net yn 'e oanbuorjende talen oanwize kind. Àl bistie yn it Nederlânsk: *pand is zekerder dan hand*¹⁾, mar de wurden 'heidensk' en 'kristen', dêr't it ús winliks om to rêdden wie, ûntbrekke dêrre. Hwat de útdrukking 'heidensk' oangiet, is it by einsluten net ûntsjustich en helje noch it neikommende plak út in Middelnederlânsk wurk oan:

`Justiniaen sprac: kerstijn wijs.
Mochdi doen dattic u seide,
Ic sal ontfangen kerstenheide
Ende al dat mi tobestaet.
Doer sekerheit van deser daet
Salic mi cloppen op minen tant
Dats een die meeste pant
Diemen in heidijnesse zwaert'²⁾.

1) P.J. Harrebomée, *Spreekwoordenboek der Nederlandsche taal* I, 1858, s. 282a; mei forwizing nei J. J. van Hasselt, *Annotationes ad Antonii Matthæi Paroemias Belgarum jurisconsultis usitatissima*, Neomagum 1780, s. 4.

2) Sj. J. Verdam, *Sweren op sinen tant*. *Tijdschr. voor Ned. Taal- en Letterkunde*, jg. XXII, 1903, s. 157-159 [frl. meidieling fan Dr. M.P. van Buijtenen].

70. *herda*, in swak tiidwurd fan 'e earste klasse, bitsjut `wiermeitsje, biwiizgje, bikrêftigje' (forl. nhd. *erhärten*). In Westerlauwerske njonkenfoarm is *hirda*, dy't yn Rq. 410,5 sa brûkt wurdt: *Soe schilma dat aeft hirda mit saun buren ende mitta prester, deer dae missa sangh ... ende mitta kuster, deer dae clocke hlette* ('Dan sil men it boask biwiizgje mei sawn doarpslju en mei de preester, dy't de misse song ... en mei de koster, dy't de klok lette').

Sex wycken *eer* sinte johannes deij schellet da alda gretmon *da nia* op reka twene *cain* ende da sex breef by achtigha pondum ende by da *ferdlase* ende des tredda wares efter middissimera da sex breef deer tho brengene ende aldeer tho lessane ende der efter allere *gretmonnec* etta nesta fiarndeles ware dasella bynomada breef *ietta* orsta tho lassen, hoe dat dae riuchteren ende alle lioed here het se tho riucht halda schellet.

Seis wike foar St. Jan sille de âlde grytmannen oan de nije twa kaeijen en de seis rjochtsbrieven oerdrage by straffe fan tachtich poun en fan fredeleazens en yn 'e trêdde rjochtsitting nei midsimmer moatte de seis brieven dêrhinne brocht en dêr lêzen wurde en dêrnei sil eltse grytman yn 'e earstkommende sitting fan it dielsgerjocht de neamde brieven noch wer ris lêze, dat de rjochters en it hiele folk hearre, hwat oft hja as rjocht hâlde sille.

71. *Sex wycken an* (lê: *eer*) *sinte johannes deij*. Yn 'e fuortsetting is der praet fan 'âlde' en 'nije' grytmannen, hwat der op wiist, dat de tiidsoantsjutting, dêr't de sin mei bigjint, eat mei it ôfgean fan dy amtners to krijen hat. Lyk as bikend wêze sil, wikselen de rjochters yn 'e Fryske kontreijen alle jierren. Dat hja fan 'e iene maeije oant de oare sit hiene, docht û.o. bliken oan it Brokmerbrief, dêr't yn foarskreaun is: *Thera redieuana ierim skel stonda to tha sunnandei bifara waldburge dei* (Buma, Die Brokmer Rechtshss., s. 3, r. 10). De ein fan it amtsjier kaem dêrre dus de sneins foar Walburchdei (1 maeije). Neffens de Leechdútske Langewolder kêsten út 1282 wiene de nije rjochters hâlden om op 'e Hillige Krúsdei (3 maeije) de amtseed yn 'e folksgearkomste to dwaen : *Die nyen redgen sullen zweren in des hilligen cruces dach in den warve* (Fr. Rq. 371,30). Foar Westerlauwersk Fryslân hawwe wy it tsjûgenis fan 'e Utingeradielster Wilkerren út 1450, dy't ornearje, dat *dat riocht schel wandlia elkis yeris op den snaynde toe fara Pynxtera. Item op den grata Cryucis dei dae presteren gaer toe kummen ende dat nye riocht toe tzesena* (Oark. II, 29.12). Yn forbân mei dy rjochtsomgong kinne de wurden *sex wycken an sinte johannes deij* allinne mar `seis wike fóár St. Jan' bitsjutte, dat is 13 maeije, hwant de fierdei fan 'e neamde apostel wie 24 juny. It komt sadwaende hjirop del, dat de âlde grytmannen op de stelde dei de beide kaeijen en de seis brieven, dy't hja yn biwaer hiene, oan har opfolgers oerdrage moasten. Hoe dúdlik oft soks allegearre wêze mei, dochs sitte wy út in taelkundich each bisjoen raer oanklaud mei it forhâldingswurd *an*, dat jimmeroan yn 'e bitsjutting `oan, yn, op' en nea net yn dy fan `fóár (in biskate tiid)' foun wurdt. It lêste bigryp waerd fan ús âldfaers útdrukt troch *êr, bifara, tofara* of *for*. Wol men dat *an* forklearje, dan kin dat, tinkt my, allinne mar sa, dat dy preposysje yn dit gefal krektlyk as it middelheechdútske *ane, an* `bis an' bitsjut en neffens ús wurdkar mei `yn

'e rjochting fan' = `fóár' omskreaun wurde moat. Dêr pleitet lykwols tsjin, dat ús oars gjin foarbylden fan dat gebrûk bikend binne. It hat dêrom mear eigenskip, dat de tekst hjir bidoarn is. Nimt men yn bitinken, hoefolle flaters der yn dit lytse eintsje sitte - op syn minst fiif! - dan docht jin sok in forsin gjin nij. Al hoe nuodlik it paleografysk wêze mei, it liket my dochs mar it bêste ta en foroarje it oerlevere *an* yn *eer*, lyk as boppe oanjown is.

72. *dama*. De foarôfgeande wurden (: *da alda gretmon*) wize út, dat *dama* fan it hânskrift in forskriuwing fan *da nia* is. Yn 'e útjefte waerd soks al opmurken.

73. *twene tam*. Sûnder mis moatte wy hjir mei de biwurkers *twene cain* lêze. Forwikseling fan *c* en *t* lit him skoan bigripe, allyksa fan *in* en *m* (sjoch ek boppe *dama* ynsté fan *da nia*). Bidoeld binne de beide kaeijen, dêr't yn r. 24 en 26 ien en oar fan sein waerd en dy't de nije grytmannen fan har foargongers oerkrigen.

74. *by da fellesa*. Dit is grif ien fan 'e slimste plakken fan 'e hiele tekst. Woe in grytman oan 'e ein fan syn amtstiid it rjochtsbrief en de kaei, dy't him tabitroud wiene, net oerjaen, dan foel er om to bigjinnen yn in boete fan tachtich poun. By dy greate somme past de fredeleazens, in straffe, dy't gauris tagelyk mei in jildboete oplein waerd. Sa bioarderje de Utingeradielster Wilkerren eat *bi dae XIII bete ende by dae ferdlase* (Oark. II, 29.60). Njonken dy goefryske foarm *ferdlase* skriuwe de oarkonden ek faken de minder suvere mei *o*, forlykje: *by XX pond ende bij dae ferdlos* (O. III, 23 [s. 7].38); *by VIII pond ende by dae ferdlos* (Oark. III, 23 [s. 9b].43; III,23 [s. 10]. 2). Wol men de tekst lêsber meitsje, dan is it de baes en forbetterje it hânskriftlike *fellesa* yn *ferdlase*. Dan sit der alteast slot en styl yn it gehiel.

75. *allere gretmonne* fan it hs. doocht net neffens de spraekleare en sil dêrom, lyk as yn 'e forklearjende noaten by de útjefte fan Gerbenzon útsteld is, yn *allere gretmonnec* < *allere gretmonna ec* 'eltse grytman' (einliks : `elts fan alle grytmannen') foroare wurde moatte.

76. *dasella bynomada breef ieftha orsta tho lassen*. Foar *ieftha* soe ik leafst mei ien fan 'e biwurkers *ietta* `jitte, noch' yn it plak sette wolle, om't dan neat ynfoege hoecht to wurden. In forwikseling fan *ietta* en *ieftha* leit bûtendat tige yn 'e reden. De âldfryske foarrinder fan ús `jitte' binne foarmen by de rûs fan biwarre bleaun: *eta, ete, etha, etta, ghitta, gijeta, gyta, gytta, ietta, iette, ijta, ita, itta, itte, jeeta, jeta, jetta, jette, jettha, yeta, yta, ytta*. It hat gjin doel en jow hjir alle fynplakken op. De mei ús tekst oerienkommende stavering *ietta* hawwe ek Oark. II, 135.3; II, 373.37; II, 373.43, II, 373.72; III, 13.21.

77. *orsta* '(foar) de twadde kears'. Dizze foarm, dy't men yn 'e wurdboeken omdôch siket, komt wthoefaek yn 'e oarkonden foar, forlykje *orsta* (7 x), *oersta* (9 x), *oursta* (1 x), *oerste* (5 x), almeast yn 'e forbining *eens ende oersta* O.I, 217.10; II, 1.8; II, 152.2; II, 200.62; III, 24.3 of *eens, oersta (ende) tredde tyd* O.I, 406.10; II, 89.33, II,89.38. *Orsta*, dat bihalven as bywurd ek twaris as eigenskipswurd (O.II, 14.35; II, 305.28) oerlevere is, moat in nije foarming fan it Westerlauwersk wêze, foar't neist ûntstien út it adverbium *ôrs* < *ô(the)r(e)s* mei de útgong *-ta* fan guon rangtalwurden (*fiifta, sexta, achta, ellefta, twel(e)fta*).

Sechs wyckem selma *deythinge an* Seis wike sil men yn Wininge pleitsje foar Wynnighe vr een landis warf to fara in fan tofoaren oansein lânsgerjocht. keyaghet.

Allermonich *ther self* se jefta een oder, Eltsenien sil dêr sels wêze of in oar, dy't der da scheldmonne forrecknya moge itta de skuldeasker rekkenskip jaen kin op 'e by nomeda dey. stelde dei.

78. *Sechs wyckem* is in bywurdlike trêdde fal, dy't allyksa yn it Skeltarjocht foun wurdt: *sex wikem er ma hia halde* `seis wike ear't men dy hâldt' (útjefte Steller, s. 102a, 4); fierders hat dyselde boarne: *sowen wikem er* (Steller, s. 100a, 19). Noch in foarbyld biskikt ús it Brokmerbrief, dêr't yn foarskreaun is, dat de rjochters pân jaen moatte *thrim wikem er tha sunnandei er se ofgunge* `trije wike foar de snein, dat hja ôfgeane' (Fries. Rq. 152,22 = Buma, Die Brokmer Rechtshss., s. 4, r. 22). Sjoch foar sokke tiidoantsjuttende dativen E. Hermann, *Alttertümliches und Eigentümliches im Friesischen*, 1938, s. 115.

79. *deythinghan Wynnighe*. Lyk as wy sjoen hawwe, tilt it yn dit stik op fan flaters. Yn dit gefal stelle de biwurkers út om *deythinghia an Wynnighe* to lêzen, hwat yn wêzen foar de iennichste goede oplossing hâlden wurde moat. It tiidwurd *deithingia*, dat de âldfryske wjergera fan mnl. *dā(ge)dingen* en mnd. *dē(ge)dingen* is, bitsjut `pleitsje, in proses oangean, prosedearje', sa't bliken docht oan 'e neikommende oanhael út 'e oarkonden: *so schilla hya yens da Godis deyt deytinge by goede lyoede reed* (Oark. II, 62.22). In oar plak jildt tink deselde omskriuwing foar (as alteast net bidoeld is: `[as skiedslju] útspraek dwaen'), forlykje: *Wy dwaet kwth ende kanlic. . . , deth wy in eene secke deythinghechchen* (lêz: *deythingethen?*) *als twiska diin convent to da Spitaale fan der ena syda ende her Renenic Bockama fan der ora syda* (Oark. I, 15.3). Bûten dy beide fynplakken fan it grounwurd kenne wy jit de gearsetting *bideithingia* (= mnl. *bedādingen*, mnd. *bedēgedingen*) `bislisse, biskiede, útmeitsje', dy't ienris sà brûkt wurdt: *Ende alhiir mey [so] schielda wi die sted van Liowerd fri ende quiit ... om dattit bi Jella tidem bi deitinghet ende dat maeste bi tallit waes* (Oark. I, 80.10). Yn forbân mei de boppesteande ôfsliten nammefoarm *deytinge* (út Oark. II, 62) soe ik yn 'e Winger tekst leaver *deythinge an* as *deythinghia an* lêze wolle. Paleografysk hat soks ek mear eigenskip, om't wy dan allinne mar hoege oan to nimmen, dat Furmerius (of syn foarbyld) it tiidwurd en it forhâldingswurd oaninoar skreaun en it ôfkoartingsteken foar *e* as *h* oplost hat, oars sein dat de forkearde lêzing *deythinghan* op *deything f an = deythinge an* tobekgiet.

80. *keyaghet* heart as ôfslutend mulwurd by it nearne oars oerlevere *keyaghia `bikendmeitsje, oansizze'. Dat tiidwurd moat der yn syn suverste foarm as *kêthigia útsjoen ha en is neffens de ôflieding ien mei mnl. (*ver*)*condigen*, mnd. (*vor*)*kündigen*. Fierwei it meast yn gebrûk wie lykwols it dêrnjonken steande *kêtha*, *kêda* (= âldsaks. *cûdian*, ags. *cýðan*; mnl. *conden*, mnd. *künden* ensfh.), dat yn 'e oarkondetael bytiden ta *keya* forroun is, forl.: *Ende wy gretmaen letent nouwelic keya wr* ¹⁾ *dae gae tzerka ... deer disse landen foers. lydzende sint'* (Oark. I, 287.8) ('En wy grytmannen lieten it goedernôch ôfkundigje yn

1) Yn 'e útjefte fan Sipma: *wr*; it stik sels hat *wr*.

'e tsjerke fan it doarp. . . dêr't de boppeneamde lannen ûnder lizze'). De doelfoarm fan dat tiidwurd is op it neikommende plak biwarre bleaun: *den sind sex wikem to fara to keyene* (Oark. II, 9.10), hwat sizze wol, dat 'de seend, de sitting fan it tsjerklike gerjocht, seis wike fan tofoaren bikendmakke wurde moat'. Dat *keya* libbe yn it lêstoan fan 'e njoggentjinde ieu jit yn 'e tongslach fan Warkum, dêr't hja de sizwize koene: *de burren kaaie om to lieden*, d.i. 'de buorren oansizze, dat de klokken foar in forstoarne let wurde moatte' (J. Winkler, *Alg. Nederd. en Fr. Dial.* I, 1874, s. 441; sj. ek W. Dykstra, *Fr. Wb.* II, 33 ûnder *kaeije*).

81. *me felf se*. Dy trije wurdsjes jowe in biwurker in hopen holbrekken. Dat de tekst hjir bidoarn is, dêr sil nimmen oer yn bistân wêze. Mar hwat moat men der foar yn 't plak sette? De ûndersikers, dy't der oan distiid ta oer gear west hawwe, koene der gjin wei mei hinne en dan docht men der mar it bêst in smiet op, lyk as Hoekstra, *It Beaken* XII, 30, tocht, dy't *mey self sege dwaen* lêze woe. Dat giet my winliken fierdernôch, it is sa feilich wol en bliuw hwat tichter by de tekst. Bitinkt men, dat Furmerius in eintsje tobek ek al ris *th* en *m* meiinoar bitiisde (*lyomena* ynsté fan *lyothena*, sj. oant. 65) en nimt men fierders in forkearde oplossing fan in ôfkoartingsteken oan (*e* yn pleats fan *er*), dan soe mûlk de oarspronklike tekst *th* hawn ha kinne. Ik soe dêrom foarslaen wolle om it wurdsje *me* fan it hânskrift yn *ther* to foroarjen en *felf* mei de útjowers en Hoekstra foar in forskriuwing fan *self* oan to sjen. De hiele sin hinget neffens dizze opfetting gear mei de foarôfgeande en hâldt yn, dat ien, tsjin hwa't in proses oanspand wie, sels foar it lânsgerjocht forskine koe of - as er út hokfoar reden ek weibleau - in oar stjûre mocht, dy't foar him yn 'e pleit gong.

82. *scheldmon*. It is eigenaerdich, dat dit haedwurd op de beide plakken, dy't my bikend binne, in ûngelikense bitsjutting hat. Yn *Jurisprudentia Frisica* II, 36,29 kin it oars neat as 'skuldner' wêze, forlykje: *Dit is riucht, dat dij schylman al dagen is schyldich to bytellien syn schylde, hit ne se, dat hym een dey deer to seth se, da schylda to bytellien*. Op groun fan Oark.II, 63.7 komt men lykwols ta it bislút, dat it substantyf ek 'skuldeasker' bitsjutte koe: *ende di schildman jefta syn machtiga bode dat syn to bihelpen, also fivr so hit bikand scielda sint*. De gearhing fan 'e Wininger kêst is út ôf to nimmen, dat wy it op 'e lêste bitsjutting hâlde moatte. Der mei noch op wiisd wurde, dat neffens de niisneamde oanhael út 'e oarkonden de skuldeasker him foar it rjocht fan in folmacht (*machtiga boda*) fortsjintwurdigje litte koe. Us foarskrift leit itselde fêst foar de oansprutsene, dy't allyksa in fortsjintwurdiger (*een oder der da scheldmonne forrecknya moge*) stjûre mocht, om de easker rekkenskip to jaen.

83. *forrecknya*. Forlykjen mei oanswettende talen docht by dit alderseldsumste tiidwurd fortuten, hwant wy sjogge dan, dat mnl. *verrekenen* 'útinoarsette, fornije, fortelle, útsprekke' wie, wylst mnd. *mit ê(i)den vorrekenen* fan Lasch en Borchling, *Mnd. Hwb.* 904, werjown wurdt mei 'unter Eid Rechenschaft geben von'. Bringt men jin de omskriuwingen fan 'e middelnederlânske wjergera to binnen, dan hat de oanhael út it iennichste stik, dêr't dit âldfryske verbum yn biwarre is, alhiel gjin swierrichheden yn: *Henric Franiker ... hath ws forreckneth ende biorkneth* (forhelle en bitsjûge) *in craft des edes by God ende syn ewighe salicheit da wird, deer him deer fan kundich is* (Oark. I, 425.10).

84. *itta bynomeda dey* 'op 'e stelde dei', forlykje mnl. *benoemen*, mnd. *benömen* 'oanwize, fêststelle, biskiede'.

(*Tonei it lêste*)

W.J. Buma.

DE KESTEN VAN WININGE (III)

Nene warf oers tho haldane buta da Bûten de grytman mei syn doarps-gretmonne in syn deel mit syn atthem rjochters en syn rjochtsgenoaten om mei ende met syne *frenden* om te ¹⁾ berydane der gjin gerjocht yn syn diel hâlden wurde ende monnekum tho helpene. om de kweadoggers to efterfolgjen en eltsenien (dy't kronken is) to helpen.

85. *frende* fan it hânskrift sil nei alle tinken foar *frendē* = *frendem* of *frenden* forlêzen wêze. It sinforbân easket hjir in meartal, liket my ta. It haedwurd *frend*, dat ornaris `sibbe' of `freon' bitsjut, soe ik op dit plak mei `rjochtsgenoat' werjaen wolle.

86. *te berydane*. De nammefoarm *berîda*, dy't yn 'e wurdboeken mist, lit him forlykje mei mnl. *beriden* `neiride, neisette, efterfolgje, forfolgje', dat binammen brûkt waerd yn 'e bitsjutting fan `schuldigen opsporen en maatregelen van executie tegen hen nemen' (*Mnl. Hwb.* 77).

87. *monnekum* is de trêdde fal iental fan *monnek* `elts, eltsenien', dat út *monna ek* gearlutsen waerd.

Sunder need nen fellingha ende nen Utsein yn needgefallen mei der gjin tyuch eer tho beten eer dy clager byset se. boete oan it gerjocht bitelle en gjin biwiis mei tsjûgen bybrocht wurde, ear't der pân set is tsjin de oankleijer.

Dy grytman mey wol oen syn waer fellingha dwaen een jenwardighe man, dat De grytman mei wol yn syn gerjocht in hy comme to da nasta wahr. oanwêzige by straffe fan boete oplizze, dat er foar it folgjende gerjocht forskynt.

88. *Sund er* fan it hs. moat ta *sunder* `sûnder, bûten, útsein' forboun wurde, dat skuort net út (sj. de noat yn 'e útjefte).

89. *Sunder need nen fellingha ende nen tyuch eer tho beten* ensfh. Sawol taelkundich as juridysk is dit foarskrift net botte dúdlik. By *beta* heart hjir as foarwerp net allinne *fellingha* `boete oan it gerjocht', hwat men jin skoan bigripe kin, mar ek *tyuch* `tsjûgenis, biwiis mei tsjûgen', dat trochstrings mei it tiidwurd *dwa(en)* forboun wurdt. Hwat nou *tyuch beta* oanbilanget, freget men by jinsels, oft dêr `biwiis mei tsjûgen bybringe' of `op groun fan in tsjûgenis boetsje' mei bidoeld waerd. By einsluten haw ik de earste oersetting foar kar nommen.

90. *bysetta*, dat yn 'e âldfryske rjochtshânskriften en oarkonden gauris oerlevere is, hie ûnderskate bitsjuttingen: 1) `bibouwe' (mei in hûs, Rq. 163,14); 2) 'ôffreedzje' (in stik lân mei hout en peallen, Rq. 174,24); 3) `bisette' (in tsjerke wapenderhân, Rq. 143,16 n. 6); 4) `fêstnimme' (yn it rimende wurdpear *bisetta iefta biletta*, Oark. II, 63.4; II, 114.3); 5) `bislach lizze op, yn bislach nimme' (oarmans guod, Oark. II, 66.25; II, 184.3); 6) `wissichheit jaen, boarchstean foar' (sj. ûnder); 7) `fêststelle' (yn: *tha bisetta meyde*, de fêststelde taks, sj. Die Brokmer Rechtshss. 71,13; Rq. 167,8). Foar in goed oardiel oer de Wininger

1) De útjefte yn *De Vrije Fries* 1948 hat: *the*; it hs. sels : *te*.

kêst moat men fan 'e sechste bitsjutting hjirboppe útgean en dy fierders yndiele. It docht dan bliken, dat *bisetta* yn dy juridyske sin alderearst mei in saek as objekt forboun wurde koe, forlykje it rjochtsprekwurd *lif and lemethe skelma mith londe bisetta* (Rq. 180,2) `it werjild en de boete foar forlamming sil men lân foar ta pân sette'. Sa brûke it ek de Hunsingoaër kêsten fan 1252, dy't ornearje: *and nenne thingath te herane, hi ne besette thene brecma* (Rq. 330.17; Hoekstra, Huns. Codices 108,8) 'en gjin pleit oan to hearren, of immen moat wissichheit foar de boete jaen'. Yn 'e oarkonden fine wy bûtendat in kearmannich de útdrukking *dat nijaer (mey panden) bisetta* `pân sette foar jins oanspraken op groun fan it naderingsrjocht' (Oark. I, 469.11; III, 49.22; III, 50.19). Dêrnjonken ha wy plakken ta ús foldwaen, dêr't in persoan it foarwerp fan *bisetta* wie, bygelyks: *Ende ist secka, datter ymmen bute thisse riochte sitte ijeft durigha handa misdwaet vnder dit riocht ... dyn dae* (lê: *dij*) *nesta attha to bijsetten ende toe biclaegijen als ws riocht inhalt* (Oark. II, 76.41). Neffens dy oanhael wie de *atta*, de doarpsrjochter, hâlden om fan amts wegen ûnder it jaen fan wissichheit oanklachte tsjin de skuldige to dwaen. In rigelmannich fierderop wurdt yn datselde stik praet fan *dij attha diern bijset haeth* (II, 76.43), 'de *atta*, dy't him "biset" hat', en yn 'e passive foarm fan *di ijenne dier biset is* (II, 76.45), `dejinge, dy't "biset" is', d.w.s. `dejinge, tsjin hwa't nei it jaen fan wissichheit in proses oanspand is'. De lêste konstruksje stiet op 'e selde streek as dy yn 'e Winger kêsten. De wurden *eer dy clager byset se* moatte wy dêrre útlizze as `ear't der tsjin de oankleijer pân set is', oars sein `aleart de oansprutsene wissichheit jown hat yn it gerjocht foar de klacht fan 'e oankleijer oer'. Sa lang as oan dat bitingst net foldien wie, hie it proses de sit en mochten de rjochters gjin tsjûgen hearre en gjin boeten oplizze.

91. *eer ... eer* `earder ... as'; krektlyk as by it mnl. *eer ... eer* kin it foarste *eer* by oersetting ek weilitten en it twadde mei `ear't' werjown wurde.

92. *fellingha dwaen*. Omreden de grytman hjirre bistel en lêst ta de *fellinghe* jowt, kin fansels inkeld en allinne mar `boete oan it gerjocht' bidoeld wêze. De forbining fan dy haednamme mei it tiidwurd *dwaen* en in datyfobjekt is boppe oerbrocht mei `by straffe fan boete oplizze'. Dit foarskrift hinget op 'en nausten mei it niisbisprutsene gear en makket dêr winliks in útsûndering op. Wylst nammentlik yn it foarôfgeande fêstlein waerd, dat it forbean wie om boeten op to lizzen en to biteljen, salang't de oankleijer net "biset" wie, neamt dizze kêst it gefal, dat de grytman àl sûnder dat de partij wissichheit jown hie immen ûnder bitingst yn 'e boete slaen mocht. Dêrtroch woe it rjocht tink tofoarenkomme, dat men jin foar de fierdere bihanneling fan in saek wei wynde.

Nen attha mot naet maer dan eens hlya, dat hy da lathingha habbe vrjethen; der efter bethe dy attha om da wanlathingha mit een pond dy greetmon ende dy herra aen Winnighe mit twaem pondum.

In doarpsrjochter mei net mear as ienris forklearje, dat er forgotten hat, immen to daegjen; dêrnei sil de doarpsrjochter om de breklikens fan 'e oansizzing de grytman in boete fan in poun en de hear(en?) to Wininge in boete fan twa poun bitelje.

93. *hlya*, in swak tiidwurd fan 'e earste klasse, wie it Aldfrysk sa hiem, dat

in bisprek hast oerstallich achte wurde moat. It bitsjut 'forklearje, meidiele', komt oerien mei mnl. mnd. *lien* 'bikenne, to witten dwaen', is bisibbe oan ags. *hlîgan* 'taskriuwe oan' en sit biskûle yn ús 'bilide'. Sjoch foar de wurdskiednis v. Helten, *Aofri. Gramm.* § 288 ß; *Zur Lex. des Altostfries.* 178 en Franck- v. Wijk, *Etym. Wb. der Ned. taal* 47.

94. *wanlathingha*. Holthausen, *Afri. Wb.* 123, neamt achttjin gearsettingen mei *wan-* op, mar *wanlathinge* mist yn dat rychje. It is klear, dat wy dêr de 'breklikens fan 'e oansizzing, it net op 'e tiid daegjen' ûnder forstean moatte. Yn likense bitsjutting brûkt de *Jurisprudentia Frisica* I, 38.8 *wankedinge*, forl.: *Hweerso een man naet noglick layd is off boden to da riucht, so is dyo wankedinge een fan da nedem deer een man helpa schil ende helpa mey*. De ynhâld fan dizze Wininger kêst sprekt oars foar himsels, bihalven dat men yn bistân wêze kin, hwat as krekt mei 'dy herra aen Winnighe' bidoeld wurdt. Om't hjir praet is fan Wyns, dêr't it lânsgerjocht sit hie, moatte wy wol oan it hegere rjochterlike kolleezje fan seis grytmannen tinke.

Nen riuchter moth forspreka wassa ende in alle landcape dy sibbera ende dy nyarleghera aller nest mit ewen *grata* gode deer een oder jouwa wel jefta mit ewelika wexele.

In rjochter mei gjin prokureur wêze en as men lân oerdwaen wol, sil hy dy't neijer bisibbe is, en de neistlizzer, de earste rjochten ha ûnder oanbieding fan in like hege priis as in oar jaen wol, of fan in stik lân yn ivige roal.

95. *forspreka* (= ags. *forespreca* 'intercessor, advocate, mediator', mnl. *vōresprâke* 'pleiter, prokureur', mnd. *vōrsprâke*, *vōrsprêke* 'Fürsprecher, Vertreter vor Gericht, Anwalt, Prokurator, Sachwalter, Bevollmächtigter', mhd. *vürspreche*, âhd. *furisprehho* 'itselde') wurdt yn 'e *Jurisprudentia Frisica* in soad brûkt, bygelyks: *Di foerspreke is dy jen, deer enis mannes ieffta manegra manna wird spreckt* (*Jur. Fris. I*, 186.26). Hwat it foarskrift oanbilanget, dat in rjochter gjin prokureur wêze mocht, kin it neikommende ta forliking tsjinje: *Om eenre seeck mey ma neen twyr ampte fera, dat is to wrstaen, dat hy naet wesse mey bede foerspreke ende orkena in eenra seeck, hwant ayder is een ampt op hym selm* (*Jur. Fris. I*, 198.17). Oer de bitingsten, dêr't in prosesfolmacht oan foldwaen moast, lêze wy û.o. yn *Fries. Rq.* 487,5, dat net-Fryske geastliken har net as 'foersprecka' jilde litte koene, útsein hwannear't hja sels eat yn 'e pleit smieten: *di XLI. pont is, dat een tyoesch prester, dyaken oft subdiaken ... moth nen foersprecka wessa dan in hiara seluis clagha*. Tige opmerklik mei it hjitte, dat de lêste Wininger kêst ek yn *Jur. Fris. I*, 26.31 foarkomt, lykwols mei dit wichtige ûnderskie, dat yn 'e oanhelle boarne de rjochter by forkeap of roal fan lân àl prokureur wêze mocht, forl.: *Dj riuchter moet foersprecka wessa jn alla landcaep ende in alla landwixel Ende dy sibbera ende dy nyerlegerda aller nest to wessen myt lyka pennighwirden ende mit lycka wixel*. It is mei in heal each wol to sjen, dat dizze tekst helte better op fuotten stiet as de Wininger, dêr't it wurd *landwexel* yn 'e oanrin mist, wylst dy *wexel* oan 'e ein wol op 't aljemint komt. Al is de tekst fan 'e Wynyma Wilkerren minder klear en logysk stald, dochs soe ik dy, hwat de ynhâld oangiet, foar de âldste hâlde wolle en de lêzing yn 'e *Jurisprudentia Frisica* foar in jongere

biarbeiding en oanpassing oan it doedestiids jildende rjocht. Mar dat docht hjir neat ôf, om't it ús om in forklearring fan it Wininger stik to rêdden is.

96. *dy sibbera ende dy nyarleghera*. It mei bikend wêze, dat âldtiids de neiste sibbe en de neistlizzer by forkeap fan fêstichheden de earste rjochten hiene. Hja koene op 'e forkeap oan in oar, lyk as wy noch sizze, it "near" lizze en it lân foar harsels opeaskje, oarspronklik tsjin forgoeding fan 3/4 fan 'e wearde, wylst letter de folle priis bitelle wurde moast. Dat bigjinsel fan 'e niaerkeap is b.g. fêstlein yn Jur. Fris. I, 230.4: *Dat is landriucht ende keysers riucht, dat in da kaep dy sibste ende dy nest leger nyaer hadde mey fan lidzen land ende eerff ende is nyaer in da kaep Ende mey dyn kaper oeff drywe*.

97. *mit ewen grata gode*. Yn it hânskrift stiet *ewengta gode*, in nuver forsin fan Furmerius, dy't it ôfkoartingsteken net achtslein hat en sleauwei *gta* ynsté fan *grata* skreau (sj. de noat yn 'e útjefte).

98. *deer*, dat almeast as bywurd fan plak ("dêr") of as bilûkend omnamwurd ("dy't, dat") foarkomt, stiet hjir yn 'e bitsjutting fan in forlykjend bynwurd en is dêrom mei "as" oerset. In krektallikens gefal haw ik net fine kind; àl binne der plakken yn 'e oarkonden, dêr't it wurdsje *deer* dyselde kant oergiet en neffens ús taelgebrûk mei „lyk as" werjown wurde moat, b.g. O. I, 222. 16; II, 79.9; II, 80.9; II, 95.7; II, 112.33; II, 242.18; II, 327.11; II, 363.6.

99. *mit ewelika wexele*. Men hat oanstriid om op groun fan 'e parallel *mit lycka wixel* yn 'e Jur. Fris. I, 26.31 hjir *mit ewen lika wexele* to lêzen, mar dat soe forkeard foar de hearen komme, hwant it eigenskipswurd `ivich' wie yn forbining mei *wixel* of *wandel* (roal) tige gongber, forl.: *wy habbet macketh een e e w i c h ende steedich landwandel ende wixel thoe eewighe daeghen toe dwrien* (Oark. I, 359.5); *dat wy een ewich wandela ende wixla habbet mit meykorum deen* (Oark. I, 455.5); fierders noch: *een frijfest ewich wandel* (Oark. II, 351.4); *een ewigen steed wandel* (Oark. II, 263.3); *in ewigh wandel... wtit, wrdreyn ende dat ayn to stinsen* (Oark. I, 540.1); *en ewigh kaep ende wandel ... stedich ende fest toe haulden* (Oark. II, 294.4); *dat wy wandelet habbet een ewighen wandela mei dae fan Aeijlsum* (Oark. I, 394.2). It wurd *ewelik* `ivich, foar altiten' is boppe dêrom grif op syn plak. It foarskrift komt dus hjirop del, dat de neiste sibbe en de neistlizzer by forkeap of roal fan lân út krêft fan it niaerrjocht as earsten har oanspraken jilde litte mochten, as hja in like greate wearde as in oar jaen woene of in like great stik lân foar altiten yn roal oanbeaën.

Dêrmei bin ik oan 'e ein fan myn oantekeningen, dy't fan oaren grif noch wol hjir en dêr útwreide en oanfolle wurde kinne. Sjogge wy it hear ris oer, dan docht it bliken, dat 6 fan 'e 29 forbetteringen, dy't de biwurkers foarslein hawwe, forfalle kinne : *et* (r. 4) ; *vr* (r. 8) ; *hede* (r. 13) ; *der Helgha* (r. 15) ; *fell fynden* (r. 16); *The* (r. 24), wylst 3 nei myn sin oars moatte: r. 28 *schillet* (lê: *schille*, net *schill*); r. 52 *lyomena* (lê: *lyothena*, net *lyodena* of *dyo mena*); r. 67 *deythinghan* (1. *deythinge an*, net *deythingia an*). It like my fierders nedich ta en bring op fiif plakken, dêr't de biwurkers net op 'e tekst yngeane, in foroaring oan, to sizzen yn r. 41 *erdada* (lê: *erededa*); r. 60 *an* (lê: *eer*); r. 62 *fellesa* (lê: *ferdlase*), r. 69 *me* (lê: *ther*), r. 72 *frende* (lê: *frenden*).

By in boarne lyk as de *Wynyma Wilkerren*, dy't op 28 plakken net sûnder wryt of slyt is, kinne wy net fan sok fakentiden fortretlik en ûntankber foarwurk

ûntkomme. Yn it forline ha wy foarbylden genôch sjoen, dat net-filologen op 'e doele brocht waerden, mei't hja op in forkearde lêzing of útliz to seil gongen. Earst nei't de tekst taelkundich sa goed mooglik syn gerak krige hat troch it neisneupen fan 'e wurdschiednis en it útstellen of hifkjen fan emendaesjes, kinne de rjochtslearden en de skiedkundigen der oer gear, om dêr har (mear of minder) slutende stelsels op to bouwen of har skôgingen dêroan to wijen.

Yn 't einsluten tankje ik de juristen Prof. Dr. P. Gerbenzon, Mr. M. Oosterhout en Mr. N. Algra, dat hja dizze tekst út en troch mei my bisprekke woene.

W.J. Buma.

*Forbettering: Yn oantekening 4 by *vnt den jongsta Helga dey et paschum* woe ik der op út, dat dêr de moandei nei it oktaef fan Peaske mei bidoeld wêze soe. Neffens Dr. M.P. van Buijtenen, dy't yn 'e midsieuske tiidrekkenkunde trochkrûpt is, moatte wy ûnder 'de lêste hjeldei mei Peaske' de woansdei nei Peaske forstean, hwat ik mei tank foar de tynge jerne oernimme wol.